

Onbepaaldheid in het Nederlandse ecocidewetsvoorstel

De betekenis van het rechtsgebied en de normadressaat bij de toetsing van het ecocidewetsvoorstel aan het lex certa-beginsel

Naam: Britta van der Laan

Studentnummer: S2860953

E-mailadres: s2860953@vuw.leidenuniv.nl

Masterscriptie straf- en strafprocesrecht, Universiteit Leiden

Scriptiebegeleidster: prof. mr. dr. J.W. Ouwerkerk

Tweede lezer: prof. mr. dr. J.M. ten Voorde

Woordenaantal: 14.953 (inclusief voetnoten)

Datum: 10 juni 2026

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
1. Inleiding	4
1.1 Probleemstelling	4
1.2 Onderzoeksvraag en relevantie	6
1.3 Afbakening beoordelingskader	7
1.4 Methodologie	8
1.5 Leeswijzer	9
2. De strafbaarstelling van ecocide	11
2.1 Achtergrond	11
2.2 Aanleiding	12
2.3 De voorgestelde wettelijke bepaling	14
2.3.1 <i>Schade</i>	16
2.3.2 <i>Ernstig</i>	16
2.3.3 <i>Wijdverbreid</i>	17
2.3.4 <i>Langdurig of onomkeerbaar</i>	18
2.3.5 <i>Ecosysteem</i>	18
2.4 Tussenconclusie	19
3. De contextuele invulling van het lex certa-beginsel	20
3.1 Vormen van onduidelijkheid	21
3.1.1 <i>Semantische onduidelijkheid</i>	21
3.1.2 <i>Wetssystematische onduidelijkheid</i>	22
3.2 Onbepaaldheid en het EHRM	23
3.2.1 <i>Algemene overwegingen</i>	23
3.2.2 <i>Rechtsgebied</i>	24
3.2.3 <i>Normadressaat</i>	25
3.3 Onbepaaldheid en de Nederlandse rechter	26
3.3.1 <i>Algemene overwegingen</i>	26
3.3.2 <i>Rechtsgebied</i>	26
3.3.3 <i>Normadressaat</i>	28
3.4 Tussenconclusie	29
4. Toelaatbare onbepaaldheid in het ecocidewetsvoorstel	31
4.1 Toetsingskader	31
4.2 Rechtsgebied van het ecocidewetsvoorstel	32
4.2.1 <i>Onvermijdelijkheid</i>	32
4.2.2 <i>Internationaal gemeenschappelijk bewustzijn</i>	34
4.3 Normadressaat van het ecocidewetsvoorstel	35

4.3.1 <i>Juridisch advies</i>	35
4.3.2 <i>Bijzondere zorgvuldigheid</i>	36
4.4 Oplossingsrichtingen	39
4.5 Tussenconclusie	42
5. Conclusie.....	44
Bibliografie.....	47

1. Inleiding

Dat het niet goed gesteld is met het milieu, lijkt heden ten dage nauwelijks nog ter discussie te staan. In 2022 concludeerde het RIVM al dat de ecosystemen in Nederland onder hoge druk staan, waardoor onomkeerbare schade dreigt.¹ Uit een recenter rapport van Naturalis blijkt bovendien dat het er slecht voor staat met de biodiversiteit in Nederland en dat de voorziening van schoon drinkwater en gezond voedsel hierdoor op het spel staat.² Ook globaal spelen ernstige milieuproblemen, zoals de opwarming van de aarde en de plasticvervuiling.³

Om de toenemende milieuproblematiek het hoofd te bieden, worden in de afgelopen jaren de mogelijkheden van het strafrecht steeds vaker onderzocht.⁴ Deze ontwikkeling is onder meer zichtbaar in de massa-aangiftes die door advocate Bénédicte Ficq, namens omwonenden, tegen Tata Steel en Chemours zijn ingediend vanwege de uitstoot van schadelijke stoffen.⁵ In de wetenschappelijke literatuur wordt echter al lange tijd geconstateerd dat het huidige milieustrafrecht slecht is toegerust om ernstige vormen van milieucriminaliteit aan te pakken.⁶ Dit is ook de reden geweest dat kamerlid Van Raan een wetsvoorstel heeft ingediend om ‘ecocide’ strafbaar te stellen.⁷ Met het wetsvoorstel wordt beoogd de gesignaleerde leemtes in het milieustrafrecht te ondervangen zodat het strafrecht een adequaat antwoord kan bieden op ernstige milieuvervuiling.⁸

1.1 Probleemstelling

Op het wetsvoorstel is wisselend gereageerd. De doelstelling om het milieu beter te beschermen is positief ontvangen.⁹ Tegelijk is door onder meer de Afdeling advisering van de Raad van State en De Vries kritisch gereageerd op het gebruik van vage bestanddelen in de strafbepaling.¹⁰ Zo zouden de bestanddelen onvoldoende afgebakend zijn, waardoor de bepaling een zeer ruime reikwijdte krijgt.¹¹ Daarnaast is de betekenis van bepaalde

---

¹ RIVM 2022, p. 35.

² Naturalis Biodiversity Center 2025, p. 8.

³ ‘16 Biggest Environmental Problems of 2026’, earth.org, 9 januari 2026.

⁴ Zie bv: Lopik & Stax 2020; De Jong & Faure 2022.

⁵ ‘Bijna 1100 omwonenden en acht stichtingen klagen Tata Steel aan’, nos.nl, 19 mei 2021; ‘Omwonenden doen aangifte van strafbare feiten door Chemours’, nos.nl, 4 september 2023.

⁶ Faure 1991; Faure & Visser 1997; Faure, De Roos & Visser 2002; Faure 2021.

⁷ *Kamerstukken II*, 2023/24, 36475, nr. 2.

⁸ *Kamerstukken II*, 2023/24, 36475, nr. 3, p. 2.

⁹ Advies College van procureurs-generaal, kenmerk: PaG/KOAT/19444, p. 2; De Vries 2024, p. 988.

¹⁰ Advies Raad van State, kenmerk: W16.23.00358/II, p. 8; De Vries 2024, p. 986.

¹¹ Advies Raad van State, kenmerk: W16.23.00358/II, p. 8.

bestanddelen niet helder.¹² Het wetsvoorstel lijkt daarom op gespannen voet te staan met het lex certa-beginsel, dat vereist dat strafbepalingen voldoende duidelijk moeten zijn.¹³

Een te ruime of vage delictsomschrijving is problematisch omdat daardoor onduidelijkheid kan ontstaan over welke gedragingen onder de strafbaarstelling vallen.¹⁴ Voor het rechtssubject is dan niet voorzienbaar welk gedrag strafbaar is, zodat het zijn handelen niet adequaat daarop kan afstemmen.¹⁵ Dit leidt tot rechtsonzekerheid, aangezien burgers en bedrijven niet weten onder welke omstandigheden de overheid haar strafrechtelijke bevoegdheden kan inzetten.¹⁶ Tegelijkertijd wordt erkend dat absolute precisie van wetgeving niet wenselijk of haalbaar is.¹⁷ Regelgeving moet immers een bepaalde mate van flexibiliteit hebben om mee te kunnen bewegen met de veranderende omstandigheden en opvattingen in de maatschappij.¹⁸ Een ruime delictsomschrijving kan hieraan bijdragen en de duurzaamheid van de norm vergroten.¹⁹ In de literatuur wordt daarom erkend dat het lex certa-beginsel niet absoluut is, maar tot een belangenafweging noopt, waarbij onder meer de instrumentele werking van het strafrecht wordt betrokken.²⁰ Afhankelijk van de context kan aan de rechtszekerheid een verschillend gewicht worden toegekend.²¹ Deze belangenafweging komt ook tot uitdrukking in het ecocidewetsvoorstel, waarbij bewust is gekozen voor een brede delictsomschrijving om te voorkomen dat onvoorziene, strafwaardige gedragingen buiten de strafbepaling vallen.²² Het is om deze reden interessant om te onderzoeken welke mate van onbepaaldheid bij het ecocidewetsvoorstel nog toelaatbaar is in het kader van het lex certa-beginsel.

Kristen signaleert dat in de jurisprudentie van het EHRM en de Hoge Raad de toelaatbare mate van onbepaaldheid niet absoluut is, maar afhankelijk van de context van de strafbepaling.²³ Daarbij spelen met name twee factoren een rol: het rechtsgebied waarop de norm betrekking heeft en de kring van normadressaten.²⁴ Een grotere mate van onbepaaldheid kan toelaatbaar zijn wanneer een strafbepaling betrekking heeft op een specialistisch rechtsgebied of zich richt

---

¹² *Ibid.*

¹³ Kristen 2019, p. 417.

¹⁴ Kelk & de Jong, 2019, p.106.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Van Ommeren 2010, p. 8.

¹⁷ De Hullu & Van Kempen 2024, p. 106.

¹⁸ Cnossen 2024, p. 81.

¹⁹ Nan 2011, p. 251; Altena 2019, p. 17.

²⁰ Bijvoorbeeld door 't Hart 1983, p. 189-208 en De Hulle & Van Kempen 2024, p. 106.

²¹ Altena 2016, p. 140.

²² *Kamerstukken II*, 2023/24, 36475, nr. 3, p. 49.

²³ Kristen 2019, p. 421.

²⁴ Cnossen 2024, p. 84.

tot een specifieke groep normadressaten.²⁵ Deze factoren kunnen voorkómen dat een strafbepaling als strijdig met het lex certa-beginsel wordt aangemerkt.²⁶ Kristen concludeert dat de normerende werking van het lex certa-beginsel vooral in het bijzonder strafrecht beperkt is, aangezien hier vaak sprake is van een specialistisch rechtsgebied en een professionele normadressaat.²⁷

Deze inzichten zijn relevant voor de toetsing van het ecocidewetsvoorstel aan het lex certa-beginsel. Hoewel de strafbepaling in het Wetboek van Strafrecht dient te komen, is in de literatuur opgemerkt dat de bepaling veel kenmerken vertoont van het bijzonder strafrecht.²⁸ Daarbij wordt onder meer gewezen op het specialistische rechtsterrein van het milieustrafrecht en de bijzondere normadressaat van de strafbepaling.²⁹ Zoals hierboven beschreven zijn dit juist de factoren die een zekere mate van onbepaaldheid kunnen rechtvaardigen of compenseren. Het is tegen deze achtergrond relevant om te onderzoeken of het ecocidewetsvoorstel in strijd is met het lex certa-beginsel, zoals dat voortvloeit uit de jurisprudentie van het EHRM en de Nederlandse rechter, waarbij expliciet rekening wordt gehouden met deze compenserende factoren.³⁰

1.2 Onderzoeksvraag en relevantie

Naar aanleiding van de probleemanalyse is de volgende centrale onderzoeksvraag opgesteld:

In hoeverre kunnen het rechtsgebied en de normadressaat de onbepaaldheid in de voorgestelde strafbaarstelling van ecocide compenseren gelet op het lex certa-beginsel en welke aanpassingen zijn mogelijk om eventuele spanningen met het lex certa-beginsel te verminderen?

Dit onderzoek beoogt bij te dragen aan de bestaande wetenschappelijke literatuur omtrent de strafbaarstelling van ecocide. Reeds is gesignaleerd dat het wetsvoorstel vage normen bevat en daardoor mogelijk strijdig is met het lex certa-beginsel.³¹ Bij de toetsing aan het lex certa-

---

²⁵ EHRM 11 november 1996, appl.nr. 17862/91, (*Cantoni t. Frankrijk*), par. 35; Cnossen 2024, p. 84.

²⁶ Kristen 2019, p. 445.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Floris 2024.

²⁹ *Ibid.*, p. 44. In de memorie van toelichting wordt expliciet genoemd dat de bepaling zich richt op (leidinggevenden van) grote bedrijven die aan het begin van een vervuilende keten staan. Alledaags gedrag van consumenten en kleinschalige (industriële) activiteiten vallen dus buiten de strafbepaling, zie *Kamerstukken II*, 2023/24, 36475, nr. 3, p. 52.

³⁰ Nan spreekt van ‘compenserende factoren’, Nan 2011, p. 132.

³¹ Advies Raad van State, kenmerk: W16.23.00358/II, p. 8, De Vries 2024, p. 986.

beginsel spelen echter ook contextuele factoren een rol.³² Tot op heden zijn de contextuele factoren nog niet betrokken bij de beoordeling van het ecocidewetsvoorstel aan het lex certa-beginsel. Dit onderzoek beoogt deze leemte op te vullen door mee te nemen in hoeverre het rechtsgebied en de normadressaat een compenserende werking kunnen hebben voor de onbepaaldheid in het ecocidewetsvoorstel. Tevens wordt op basis van deze analyse onderzocht welke aanpassingen mogelijk gedaan kunnen worden om het wetsvoorstel, voor zover nodig, beter in overeenstemming te brengen met het lex certa-beginsel.

Het onderzoek is daarnaast maatschappelijk relevant. Het sluit aan bij de maatschappelijke opvattingen en zorgen omtrent ernstige milieuvervuiling. De vraag naar een effectieve aanpak van ernstige milieuvervuiling wordt steeds prominenter in de samenleving, waarbij ook het strafrecht in toenemende mate wordt aangewend. Illustratief hiervoor zijn de eerder aangehaalde massa-aangiftes die zijn ingediend tegen Tata Steel en Chemours. Ten slotte is het onderzoek ook relevant voor de wetgever. Het lex certa-beginsel kan namelijk in de eerste plaats gezien worden als een opdracht aan de wetgever om duidelijke strafbepalingen op te stellen.³³ Door inzichtelijk te maken of de bepaling in strijd is met het lex certa-beginsel en mogelijke aanbevelingen te doen, biedt dit onderzoek handvatten voor de eventuele verdere behandeling van het ecocidewetsvoorstel.

1.3 Afbakening beoordelingskader

Het beoordelingskader voor dit onderzoek betreft het lex certa-beginsel ex artikel 7 EVRM en artikel 1 Sr. Het beginsel vindt tevens zijn grondslag in artikel 49 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie (HGEU). Jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Unie omtrent artikel 49 HGEU wordt in dit onderzoek echter niet meegenomen. Op grond van artikel 51 lid 1 HGEU zijn lidstaten namelijk uitsluitend aan het Handvest gebonden wanneer zij Unierecht ten uitvoer brengen. Daarvan is sprake wanneer de nationale regeling binnen het toepassingsbereik van het Unierecht valt.³⁴ Wanneer een wettelijke bepaling is gebaseerd op een verordening of richtlijn valt deze altijd binnen het toepassingsbereik.³⁵ Bij het ecocidewetsvoorstel is hiervan geen sprake.

Een wettelijke bepaling kan in bepaalde gevallen ook binnen het toepassingsbereik van het Unierecht vallen wanneer zij niet expliciet Unierecht ten uitvoer brengt. Op basis van het

---

³² Kristen 2019, p. 445; Cnossen 2024, p. 84.

³³ Kristen 2019, p. 417.

³⁴ HvJ EU 26 februari 2013, C-617/10, ECLI:EU:C:2013:105 (*Åkerberg Fransson*), r.o. 19-21.

³⁵ Van Kempen & Bemelmans 2015, p. 543.

richtsnoer van het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten (FRA) concludeer ik echter dat bij het ecocidevoorstel dit niet het geval is.³⁶ Hiervoor zijn twee punten relevant om uit te lichten. Ten eerste heeft het Hof bepaald dat louter interactie van het onderwerp van nationale wetgeving met een rechtshandeling van de Unie niet volstaat om die nationale wetgeving binnen het toepassingsgebied van het EU-recht te brengen.³⁷ Richtlijn (EU) 2024/1203 ziet, net als het ecocidewetsvoorstel, op de bescherming van het milieu door middel van het strafrecht. De richtlijn bevat echter geen verplichting tot het strafbaar stellen van ecocide als zodanig. Het ecocidewetsvoorstel introduceert een autonome strafbaarstelling die verdergaat dan de door de richtlijn geharmoniseerde minimumdelicten. De enkele overlap in het onderwerp lijkt op basis van de jurisprudentie van het Hof van Justitie onvoldoende om het Handvest van toepassing te laten zijn.³⁸ Evenmin leidt het feit dat in het wetsvoorstel voor de definitie van ‘ecosysteem’ aansluiting wordt gezocht bij de herziene richtlijn milieucriminaliteit tot toepasselijkheid van het Handvest.³⁹ Het Handvest is namelijk niet van toepassing wanneer de nationale wetgever vrijwillig gebruikmaakt van unierechtelijke begrippen zonder daartoe verplicht te zijn.⁴⁰ Het Handvest lijkt derhalve niet van toepassing te zijn op het ecocidewetsvoorstel. Daarnaast is de jurisprudentie van het Hof van Justitie met betrekking tot de betekenis van de normadressaat en het rechtsgebied voor het lex certa-beginsel beperkt, waardoor de jurisprudentie niet erg relevant is voor dit onderzoek. Gelet hierop wordt de jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Unie buiten beschouwing gelaten.

1.4 Methodologie

Dit onderzoek is uitgevoerd aan de hand van een juridisch-dogmatische onderzoeksmethode, waarbij gebruik is gemaakt van wetgeving, parlementaire stukken, nationale en internationale jurisprudentie en wetenschappelijke literatuur.

Allereerst is de strafbepaling van ecocide uiteengezet aan de hand van parlementaire stukken en wetenschappelijke literatuur. Vervolgens is de betekenis van de normadressaat en het rechtsgebied voor het lex certa-beginsel onderzocht op basis van de jurisprudentie van het EHRM en de Nederlandse rechter. Om de relevante jurisprudentie te achterhalen is in de eerste plaats de bestaande literatuur omtrent het lex certa-beginsel geraadpleegd. Voor dit onderzoek

---

³⁶ FRA 2020, p. 63 e.v.

³⁷ HvJ EU 6 maart 2014, C-206/13, ECLI:EU:C:2014:126 (*Siragusa*), r.o. 24.

³⁸ *Ibid.*, r.o. 26.

³⁹ *Kamerstukken II*, 2023/24, 36475, nr. 3, p. 47.

⁴⁰ HvJ EU 21 december 2011, C-482/10, ECLI:EU:C:2011:868 (*Teresa Cicala tegen Regione Siciliana*), r.o. 17.

is met name gebruikgemaakt van de dissertatie van Nan over het lex certa-beginsel⁴¹, de dissertatie van Altena over het legaliteitsbeginsel en de doorwerking van Europees Recht⁴² en het hoofdstuk ‘Het materieelstrafrechtelijk legaliteitsbeginsel in het bijzonder strafrecht’ van Kristen in *Bijzonder strafrecht: Strafrechtelijke handhaving van sociaal-economisch en fiscaal recht in Nederland*⁴³. Daarnaast is ook eigen jurisprudentieonderzoek verricht. Hiervoor is in HUDOC, de databank van het EHRM, geselecteerd op ‘article 7: Nullum crimen sine lege’ en zijn de relevante uitspraken gedestilleerd. Vervolgens is voor de Nederlandse rechtspraak op rechtspraak.nl respectievelijk gezocht op ‘lex certa’, ‘bepaaldheidsgebod’, ‘7 EVRM’ en ‘1 Sr’, waarbij is gefilterd op het rechtsgebied ‘strafrecht’. Daarbij is ervoor gekozen om in beide databanken enkel uitspraken uit de periode van 1 januari 2019 tot 4 mei 2026 (de datum van afsluiting van dit onderzoek) te onderzoeken, aangezien de relevante rechtspraak tot 2019 reeds in de bovenstaande literatuur is opgenomen.

Ten slotte is het ecocidewetsvoorstel getoetst aan het kader dat volgt uit de onderzochte jurisprudentie. Voor de toetsing is tevens gebruikgemaakt van wetenschappelijke literatuur. De aanbevelingen vloeien voort uit deze beoordeling en zijn mede gebaseerd op overige jurisprudentie van het EHRM en (internationale) literatuur.

1.5 Leeswijzer

Het onderzoek is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 wordt de strafbaarstelling van ecocide besproken. Hiertoe wordt eerst ingegaan op de achtergrond en ontwikkeling van het begrip ecocide en wordt de aanleiding voor het wetsvoorstel besproken. Vervolgens worden de bestanddelen van de voorgestelde delictomschrijving uiteengezet en wordt de betekenis en reikwijdte daarvan toegelicht aan de hand van de Memorie van Toelichting. Hierbij wordt ook ingegaan op de kritiek die is geuit op het wetsvoorstel met betrekking tot het lex certa-beginsel.

In hoofdstuk 3 wordt vervolgens het lex certa-beginsel behandeld. Eerst wordt ingegaan op de verschillende vormen van onduidelijkheid die in het recht kunnen voorkomen. Vervolgens wordt aan de hand van jurisprudentie van het EHRM en de Nederlandse rechter onderzocht hoe het rechtsgebied en de normadressaat in concrete gevallen worden betrokken in de beoordeling van de vereiste duidelijkheid van strafbepalingen.

---

⁴¹ Nan 2011.

⁴² Altena 2016.

⁴³ Kristen 2019.

In hoofdstuk 4 wordt de strafbaarstelling van ecocide getoetst aan het lex certa-beginsel, zoals dat voortvloeit uit de in hoofdstuk 3 geanalyseerde jurisprudentie. Hiertoe wordt eerst een beoordelingskader geschetst. Daarna wordt geanalyseerd in hoeverre het rechtsgebied en de normadressaat bij het ecocidewetsvoorstel compensatie kunnen bieden voor de onbepaaldheid in de delictsomschrijving. Ten slotte worden mogelijke aanpassingen geformuleerd om het wetsvoorstel beter in overeenstemming te brengen met het lex certa-beginsel.

Hoofdstuk 5 sluit af met de beantwoording van de onderzoeksvraag en de conclusie.

2. De strafbaarstelling van ecocide

Het Nederlandse wetsvoorstel voor de strafbaarstelling van ecocide vindt zijn achtergrond in de verschillende ecologische crises waarmee we geconfronteerd worden. In de memorie van toelichting wordt gewezen op een rapport van het United Nations Environment Programme (UNEP) uit 2021 waaruit blijkt dat de planeet in een drievoudige ecologische crisis verkeert, te weten klimaatverandering, biodiversiteitsverlies en vervuiling.⁴⁴ Met de strafbaarstelling van ecocide wordt beoogd om het strafrecht beter te equiperen om de meest ernstige vormen van milieuschade tegen te gaan.⁴⁵ Het wetsvoorstel introduceert daartoe een nieuwe norm in het strafrecht: het erkent het milieu als een zelfstandig te beschermen rechtsbelang met een intrinsieke waarde en stelt de ernstige aantasting van het milieu door menselijk handelen of nalaten strafbaar.⁴⁶ In dit hoofdstuk wordt de inhoud van het ecocidewetsvoorstel nader uiteengezet. Daarbij wordt ook ingegaan op de kritiek die reeds op het wetsvoorstel is geuit met betrekking tot het *lex certa*-beginsel. Voor de beantwoording van de centrale onderzoeksvraag is immers van belang om eerst in kaart te brengen welke onduidelijkheid zich voordoet in het wetsvoorstel. Dit vormt de basis voor de analyse van de mogelijke compenserende werking van het rechtsgebied en de normadressaat.

2.1 Achtergrond

Het idee om ecocide strafbaar te stellen is niet nieuw. De term werd in de jaren 70 van de vorige eeuw voor het eerst gebruikt door de Amerikaanse bioloog Galston.⁴⁷ Hij gebruikte het begrip om de grootschalige ontbossing te beschrijven die werd veroorzaakt door het gebruik van het chemische ontbladeringsmiddel *Agent Orange* door de Verenigde Staten tijdens de Vietnamoorlog.⁴⁸ Later werd van 1978 tot 1998 door de Commissie voor Internationaal Recht (ILC) van de Verenigde Naties overwogen om het veroorzaken van grootschalige milieuschade op te nemen in de voorloper van het Statuut van Rome.⁴⁹ Hoewel er wel een strafbaarstelling voor ernstige milieuschade werd geformuleerd en deze in conceptversies was opgenomen, is de zelfstandige strafbaarstelling geschrapt in latere versies van het document.⁵⁰

---

⁴⁴ UNEP 2021.

⁴⁵ *Kamerstukken II*, 2023/24, 36475, nr. 3, p. 3.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 2.

⁴⁷ Ahmed 2017, p. 140.

⁴⁸ Lopik 2025, par. 5.4.2.1.

⁴⁹ Ahmed 2017, p. 141.

⁵⁰ *Ibid.*

In recente jaren is er op internationaal en nationaal gebied hernieuwde aandacht voor de strafbaarstelling van ecocide.⁵¹ Zo gaan er sinds enkele jaren weer stemmen op om ecocide toe te voegen aan het Statuut van Rome als vijfde misdrijf tegen de vrede. In dat kader heeft een internationaal panel van onafhankelijke experts (Independent Expert Panel, hierna: IEP) in 2021 een juridische werkdefinitie van ecocide opgesteld.⁵² Daarnaast wordt momenteel de strafbaarstelling van ecocide in verschillende landen behandeld, zoals onlangs in Schotland⁵³, India⁵⁴ en Zweden⁵⁵. In Frankrijk en België is ecocide al opgenomen in de strafwet.⁵⁶ Ten slotte is er ook op Europees niveau meer aandacht gekomen voor de aanpak van grootschalige milieuvervuiling. Op 20 mei 2024 is de nieuwe Europese richtlijn milieustrafrecht in werking getreden, waarmee lidstaten worden verplicht een aantal milieudelicten strafbaar te stellen.⁵⁷ Hoewel ecocide niet als zodanig strafbaar is gesteld, schrijft de richtlijn wel voor dat ernstige, wijdverbreide en langdurige schade aan het milieu als strafverzwarende omstandigheid moet worden aangemerkt bij een aantal delicten. In de preambule wordt vermeld dat dergelijke gekwalificeerde delicten gedragingen kunnen omvatten die vergelijkbaar zijn met ecocide.⁵⁸

2.2 Aanleiding

Met het wetsvoorstel wordt beoogd ecocide als autonoom strafbaar feit op te nemen in het Wetboek van Strafrecht. In de memorie van toelichting worden verschillende redenen hiervoor genoemd. Allereerst vervult het strafrecht een belangrijke signaalfunctie. Volgens de initiatiefnemer is er in de samenleving steeds meer draagvlak om het milieu te beschermen en om degenen die verantwoordelijk zijn voor het veroorzaken van ernstige milieuschade ter verantwoording te roepen.⁵⁹ Met de strafbaarstelling van ecocide wordt uitdrukking gegeven aan deze maatschappelijke opvattingen en wordt gedrag dat hiermee in strijd is gesanctioneerd. Daarnaast wordt gewezen op de afschrikwekkende werking van het strafrecht. De strafbaarstelling kan een preventief effect hebben en toekomstige, ernstige milieuschade

---

⁵¹ Lopik 2025, par. 5.4.2.1.

⁵² Independent Expert Panel 2021.

⁵³ ‘Schots parlement stemt ecocidewetsvoorstel naar 2e fase’, nl.stopecocide.earth, 5 februari 2026.

⁵⁴ ‘India: Ecocidewetsvoorstel ingediend in het parlement’, nl.stopecocide.earth, 5 december 2025.

⁵⁵ ‘Brede steun in Zweeds parlement voor ecocidewet’, nl.stopecocide.earth, 17 oktober 2025.

⁵⁶ In 2021 heeft Frankrijk in artikel 231-3 van de Franse Code de l’Environnement ecocide strafbaar gesteld. In België bevat het Boek II van het nieuwe wetboek van Strafrecht, dat in 2026 zal intreden, een strafbaarstelling van ecocide (Doc 55 3518/013, Wetsontwerp tot invoering van boek II van het Strafwetboek).

⁵⁷ Richtlijn (EU) 2024/1203.

⁵⁸ *Ibid.*, overweging 21.

⁵⁹ *Kamerstukken II*, 2023/24, 36475, nr. 3, p. 7.

voorkomen.⁶⁰ Ten slotte signaleert de initiatiefnemer leemtes in het huidige milieustrafrecht, waardoor het onvoldoende bescherming biedt tegen ernstige milieuschade.⁶¹

De eerste leemte betreft het ontbreken van een ecocentrische strafbepaling. Ecocentrisch betekent ‘het ecosysteem centraal stellend’.⁶² In het huidige milieustrafrecht staat het milieu doorgaans niet als zelfstandig rechtsgoed centraal, maar zijn strafbepalingen primair gericht op de bescherming van mensen.⁶³ Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in de artikelen 173a en 173b Sr, waarin strafrechtelijke aansprakelijkheid slechts ontstaat wanneer gevaar voor de openbare gezondheid of levensgevaar voor anderen te duchten is. In de praktijk heeft dit vereiste ervoor gezorgd dat ernstige milieuschadelijke gedragingen niet tot een veroordeling leiden.⁶⁴ Ook in het bijzonder strafrecht komt de intrinsieke waarde van het milieu slechts beperkt tot uitdrukking. Veel bepalingen richten zich primair op de naleving van administratieve verplichtingen, waardoor het beschermd belang ver verwijderd is van het milieu.⁶⁵ Deze tekortkoming wordt echter, al dan niet gedeeltelijk, ondervangen door de herziene richtlijn milieucriminaliteit. Deze richtlijn verplicht lidstaten om zeer ernstige milieuschade als strafverzwarende omstandigheid op te nemen bij een aantal milieudelicten, waardoor deze strafbepalingen een ecocentrisch karakter krijgen.⁶⁶

De tweede leemte betreft de afhankelijkheid van het milieustrafrecht van het bestuursrecht, ook wel aangeduid als ‘administratieve afhankelijkheid’.⁶⁷ Dit houdt in dat strafrechtelijke handhaving slechts mogelijk is wanneer er in strijd met bestuursrechtelijke vergunningen is gehandeld.⁶⁸ Het gevolg daarvan is dat handelen binnen de voorwaarden van een vergunning nooit een strafbaar feit kan opleveren.⁶⁹ Dit is problematisch omdat er tekortkomingen in de vergunningverlening kunnen optreden.⁷⁰ Zo kan een vergunning verleend worden op basis van onjuiste, onvolledige informatie of kan de vergunning gebaseerd zijn op wetenschappelijke inzichten over gezondheidsrisico’s die inmiddels zijn verouderd.⁷¹ Beide gevallen kunnen ertoe

---

⁶⁰ *Ibid.*, p. 2.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Van Dale, betekenis ‘ecocentrisch’.

⁶³ Lopik 2025, par. 2.4.6.

⁶⁴ Hof ‘s -Gravenhage 17 april 1996, ECLI:NL:GHSGR:1996:AD2530. In deze zaak had de verdachte afvalwater geloosd. Het hof overwoog dat buiten twijfel stond dat de lozing ernstige schade had toegebracht aan het aquatisch milieu. Er was echter geen gevaar voor de menselijke gezondheid te duchten geweest, waardoor vrijspraak volgde. Zie ook Velthuis 2020, p. 138.

⁶⁵ Hendriks 2010, p. 31.

⁶⁶ Artikel 3 lid 3 Richtlijn (EU) 2024/1203.

⁶⁷ Zie bijvoorbeeld Faure 1991; De Jong & Faure 2022, p. 1032-1034.

⁶⁸ De Jong & Faure 2022, p. 1032.

⁶⁹ De Vries 2024, p. 987.

⁷⁰ De Jong & Faure 2022, p. 1032.

⁷¹ *Ibid.*, p. 1033.

leiden dat de vergunde activiteiten in de praktijk veel meer schade veroorzaken dan bij afgifte van de vergunning was voorzien.⁷² Strafrechtelijk optreden is dan echter niet mogelijk. Met de strafbaarstelling van ecocide wordt de administratieve afhankelijkheid verbroken. Strafrechtelijke aansprakelijkheid kan intreden, ongeacht of er in overeenstemming met een afgegeven vergunning is gehandeld.⁷³

2.3 De voorgestelde wettelijke bepaling

In het wetsvoorstel wordt de strafbaarstelling van ecocide opgenomen in een nieuw artikel 153 Sr, dat als volgt luidt:

“Als schuldig aan ecocide wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren of geldboete van de zesde categorie degene die opzettelijk door handelen of nalaten ernstige en wijdverbreide dan wel ernstige en langdurige of onomkeerbare schade aan een ecosysteem met een behoorlijke omvang of milieuwaarde, of aan een natuurlijke habitat binnen een beschermd gebied, of aan de kwaliteit van lucht, bodem of water aanricht, dan wel gevaar voor die schade doet ontstaan, waarbij het hier in elk geval gaat om alle gevaarstelling die voldoet aan het schadecriterium voor ecocide.”

In lid 2 van artikel 153 Sr worden de begrippen ecosysteem, wijdverbreid, langdurig en ernstig nader gedefinieerd.

Een aantal dingen vallen op aan de voorgestelde strafbepaling. Ten eerste is de bepaling vormgegeven als een materieel delict.⁷⁴ Niet een bepaalde gedraging, maar het veroorzaken van een gevolg is strafbaar gesteld, in dit geval ernstige milieuschade. Welke handelingen precies verboden zijn, wordt niet nader gespecificeerd. Uit de memorie van toelichting blijkt dat hier bewust voor is gekozen zodat ook nieuwe, niet voorzienbare vormen van ernstige milieuschade binnen de delictsomschrijving kunnen vallen.⁷⁵ Daarnaast is ecocide een commissie- en een omissiedelict: zowel actief handelen als verwijtbaar nalaten kan strafbaar zijn indien dit ecocide tot gevolg heeft. Ten slotte is de voorgestelde bepaling zowel een krenkings- als een gevaarzettingsdelict. Niet alleen het daadwerkelijke plegen van ecocide is strafbaar, maar ook

---

⁷² *Ibid.*

⁷³ *Kamerstukken II, 2023/24, 36475, nr. 3, p. 53.*

⁷⁴ Nan 2011, p. 153-154.

⁷⁵ *Kamerstukken II, 2023/24, 36475, nr. 3, p. 49.*

het gevaar daarvoor doen ontstaan. Hiervoor is gekozen omdat met het wetsvoorstel wordt beoogd ecocide te voorkomen, zodat de milieuschade zich niet manifesteert.⁷⁶

In de memorie van toelichting wordt erkend dat de delictomschrijving door deze keuzes en het gebruik van open normen ruim is geformuleerd.⁷⁷ Om de grenzen van de delictomschrijving te verduidelijken, is daarom een niet-limitatieve opsomming opgenomen in de memorie van toelichting van gevallen die onder ecocide kunnen vallen. Er kan bijvoorbeeld gedacht worden aan lozingen van PFAS-stoffen of het dumpen van chemisch (drugs)afval.⁷⁸ Tevens is verduidelijkt dat alledaags milieuvervuilend gedrag van burgers en kleinschalige industriële activiteiten niet onder de strafbepaling vallen.⁷⁹ Met het wetsvoorstel wordt beoogd enkel (rechts)personen die de grootste verantwoordelijkheid dragen in een productieketen voor ecocide verantwoordelijk te houden. De strafbepaling is dan ook gericht op grote bedrijven die aan het begin staan van een vervuilende keten en op (rechts)personen die direct invloed hebben op milieuschadelijk beleid.⁸⁰

Daarnaast moet er voor ecocide sprake zijn van opzet. De veroorzaker moet kennis hebben gehad van de aanmerkelijke kans op de schade, of gevaar daarvoor, als gevolg van zijn handelen of nalaten, of deze kennis moet worden verondersteld aanwezig te zijn geweest bij de veroorzaker.⁸¹ Dit vereiste voorkomt dat op basis van nieuwe wetenschappelijke inzichten omtrent de schadelijkheid van bepaalde stoffen of activiteiten, bedrijfsmatige handelingen achteraf alsnog als ecocide kunnen worden aangemerkt. Dat is temeer van belang nu het recht tot strafvordering voor ecocide niet verjaart.⁸² Daarnaast rechtvaardigt het opzetvereiste de hoge strafmaat van het wetsvoorstel.⁸³

Op een aantal begrippen in het wetsvoorstel is kritiek geleverd met betrekking tot het lex certa-beginsel. Hieronder zullen deze termen nader uiteengezet worden, waarbij tevens wordt ingegaan op de kritiek van de Raad van State en De Vries.

---

⁷⁶ *Ibid.*, p. 57.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 49.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 49-51.

⁷⁹ *Ibid.*, p. 52.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ *Ibid.* p. 53.

⁸² Krachtens art. 70 lid 2 sub 1 Sr.

⁸³ *Kamerstukken II*, 2023/24, 36475, nr. 3, p. 52.

2.3.1 Schade

Ten eerste moet er sprake zijn van schade. Uit de wettekst volgt dat deze schade ofwel ernstig en wijdverbreid moet zijn, ofwel ernstig en langdurig of onomkeerbaar. In de memorie van toelichting wordt verduidelijkt dat bij de beoordeling of hiervan sprake is, de huidige draagkracht van het betreffende ecosysteem moet worden meegewogen.⁸⁴ In dat verband wordt gesproken van ‘cumulatieve schade’. Naarmate de grens en capaciteit van een ecosysteem om milieuverstoring op te vangen dichterbij is genaderd, neemt de kans toe dat ecocide wordt gepleegd.⁸⁵ Bij de beoordeling van de schade dient daarom te worden betrokken in hoeverre het ecosysteem nog in staat is schadelijke invloeden te absorberen en te verwerken.

Zowel de Raad van State als De Vries plaatsen kanttekeningen bij deze invulling van het schadebegrip. Ten eerste maakt dit het causaliteitsvraagstuk complex. Aangezien ook factoren meespelen die bijdragen aan het bereiken van de grenzen van de draagkracht van een ecosysteem, is de vraag hoe het causale verband aangetoond kan worden.⁸⁶ Daarnaast leidt deze invulling volgens de Raad van State tot spanning met het *lex certa*-beginsel. Zo rijst de vraag op welke manier kenbaar is wat de grenzen van een ecosysteem zijn en wanneer deze zijn bereikt.⁸⁷ Bovendien brengt het betrekken van cumulatieve schade het risico met zich mee dat gedragingen die thans niet als ecocide kwalificeren, in de toekomst alsnog onder de strafbaarstelling vallen, hetgeen afbreuk doet aan de voorzienbaarheid.⁸⁸ Ten slotte wordt de reikwijdte van de strafbaarstelling enorm vergroot door het opnemen van cumulatieve schade en is de ondergrens van het schadebegrip onduidelijk.⁸⁹

2.3.2 Ernstig

Verder dient de schade aan het milieu ernstig te zijn. In lid 2 van de voorgestelde bepaling wordt ‘ernstig’ nader gedefinieerd. Van ernstige schade is sprake indien: ‘de schade een aanzienlijke nadelige verandering of verstoring van een of meerdere onderdelen van het milieu tot gevolg heeft’. Voor deze definitie is aansluiting gezocht bij de werkdefinitie die het IEP heeft opgesteld. De Vries stelt dat de invulling hiervan niet goed kan worden opgemaakt uit de wettekst of de toelichting en dat ook de literatuur geen aanknopingspunten biedt.⁹⁰ In artikel 1.7a

---

⁸⁴ *Ibid.*, p. 48.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 48.

⁸⁶ Advies Raad van State, kenmerk: W16.23.00358/II, p. 11; De Vries 2024, p. 986.

⁸⁷ Advies Raad van State, kenmerk: W16.23.00358/II, p. 11.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ De Vries 2024, p. 985.

Omgevingswet is niettemin een vergelijkbaar bestanddeel te vinden. In dat artikel worden activiteiten strafbaar gesteld die ‘aanzienlijk nadelige gevolgen’ hebben voor de fysieke leefomgeving. Dit biedt echter weinig houvast voor de invulling, aangezien er nog geen rechtspraak is waarin dit begrip wordt verduidelijkt. Daarnaast stelt Doorenbos over dit bestanddeel dat het buitengewoon breed en vaag is.⁹¹ Bovendien is de reikwijdte hiervan, in tegenstelling tot het ecocidewetsvoorstel, nader uitgewerkt en begrensd in een AMvB.⁹²

2.3.3 *Wijdverbreid*

De schade aan het milieu dient tevens wijdverbreid te zijn. Uit lid 2 van de bepaling blijkt dat hiervan sprake is indien: ‘de schade optreedt in een meer dan beperkt geografisch gebied, landsgrenzen overschrijdt, dan wel betrekking heeft op een belangrijk deel van een ecosysteem, een groot aantal mensen of een groot aantal van een bepaalde diersoort of plantensoort’. Wederom is aansluiting gezocht bij de werkdefinitie van het IEP. Uit de memorie van toelichting blijkt dat het begrip wijdverbreid bewust niet is gekwantificeerd.⁹³ Een strikte afbakening zou immers kunnen meebrengen dat ernstige, maar geografisch beperkte, vormen van milieuschade buiten de bepaling vallen. Bovendien leent een precieze geografische begrenzing zich niet voor bepaalde vormen van milieucriminaliteit, zoals de aantasting van een klimaatstelsel.⁹⁴ Niet is vereist dat een heel ecosysteem of een hele dier- of plantensoort wordt getroffen. Voldoende is dat het getroffen deel van het ecosysteem essentiële functies vervult of dat een groot deel van de dier- of plantensoort getroffen is.⁹⁵

De Vries ziet problemen in de afbakening van dit begrip.⁹⁶ Het blijft onbepaald wanneer er sprake is van een groot aantal mensen of een groot aantal van een bepaalde dier- of plantensoort. Wat moet worden verstaan onder een groot aantal zal verschillen per soort, leefgebied en tijdsperiode.⁹⁷ Deze contextuele invulling brengt onzekerheid met zich mee. Ook de Raad van State is kritisch op het begrip wijdverbreid. Deze kritiek ziet vooral op de terminologie. In het wetsvoorstel wordt een ‘groot aantal’ mensen of van een bepaalde dier- of plantensoort genoemd. In de memorie van toelichting wordt echter gesproken over een ‘significant deel’.

---

⁹¹ Doorenbos 2021, p. 997.

⁹² In artikel 1.3 Omgevingsbesluit.

⁹³ *Kamerstukken II*, 2023-2024, 36 475, nr. 3, p. 46.

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ *Ibid.*, p. 47.

⁹⁶ De Vries 2024, p. 985.

⁹⁷ *Ibid.*

Deze kritiek komt er uiteindelijk ook op neer dat afbakening de term ‘groot of significant deel’ onvoldoende duidelijk is.⁹⁸

2.3.4 Langdurig of onomkeerbaar

Ten slotte moet de schade langdurig of onomkeerbaar zijn. Uit lid 2 van de voorgestelde strafbepaling blijkt dat van langdurige schade sprake is indien: ‘de schade niet binnen een redelijke termijn kan worden hersteld door middel van natuurlijk herstel’. Wederom is aangesloten bij de definitie van het IEP. Er is bewust gekozen om de redelijke termijn niet te koppelen aan een specifieke periode, omdat de invulling afhankelijk is van de concrete omstandigheden van het geval.⁹⁹ Een vooraf bepaald tijdsbestek zou daardoor in sommige situaties te ruim en in andere juist te beperkt zijn.¹⁰⁰ Een nadere definitie van onomkeerbaar is niet gegeven. De betekenis is echter tamelijk evident en nadere verduidelijking lijkt dan ook niet nodig.¹⁰¹

Zowel de Raad van State als De Vries uiten kritiek op de definitie van langdurig. Ten eerste is onduidelijk wat onder ‘natuurlijk herstel’ moet worden verstaan. De vraag rijst of er sprake moet zijn van volledig herstel in de oude vorm en in hoeverre menselijk ingrijpen is toegestaan.¹⁰² De Vries merkt daarbij op dat geen enkel onderdeel van de natuur zoals wij die nu kennen, kon ontstaan zonder menselijk ingrijpen.¹⁰³ Daarnaast is volgens de Raad van State ook ‘redelijke termijn’ onduidelijk, omdat hier geen specifiek tijdsbestek aan is gekoppeld.¹⁰⁴ De Vries ziet daarentegen geen probleem met de term ‘redelijke termijn’, nu dit begrip meerdere keren in de wet voorkomt.¹⁰⁵ Het is dan ook niet ongebruikelijk dat de invulling daarvan afhankelijk is van de omstandigheden van het geval.¹⁰⁶

2.3.5 Ecosysteem

Ten slotte moet de schade aan een ecosysteem of een natuurlijke habitat worden aangericht. In het tweede lid van de voorgestelde bepaling wordt het begrip ecosysteem nader gedefinieerd als: ‘een dynamisch complex van gemeenschappen van planten-, dieren-, schimmel- en micro-

---

⁹⁸ Advies Raad van State, kenmerk: W16.23.00358/II, p. 7.

⁹⁹ *Kamerstukken II*, 2023-2024, 36 475, nr. 3, p. 47.

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ De definitie van ‘onomkeerbaar’ van Van Dale is: ‘niet omgekeerd kunnen worden’.

¹⁰² Advies Raad van State, kenmerk: W16.23.00358/II, p. 7.

¹⁰³ De Vries 2024, p. 985, met verwijzing naar Luiten van Zanden e.a. 2021.

¹⁰⁴ Advies Raad van State, kenmerk: W16.23.00358/II, p. 7.

¹⁰⁵ Bijvoorbeeld in artikel 6:82 BW en artikel 4:13 Awb.

¹⁰⁶ De Vries 2024, p. 985.

organismen en hun niet-levende omgeving, die met elkaar interacteren als een functionele eenheid. Het omvat habitatsoorten, habitats van soorten en populaties van soorten'. Voor de definitie is aansluiting gezocht bij de herziene richtlijn milieucriminaliteit. De definitie van ecosysteem is letterlijk overgenomen.¹⁰⁷ Ook in de implementatiewet van de richtlijn wordt (nagenoeg) dezelfde definitie gebruikt.¹⁰⁸ Uit de wettekst volgt dat voor strafrechtelijke aansprakelijkheid het moet gaan om een ecosysteem met een behoorlijke omvang of milieuwaarde. De Raad van State vraagt zich af wanneer hiervan sprake is. Niet duidelijk is hoe groot het ecosysteem dient te zijn om onder deze definitie te vallen.¹⁰⁹ Ook dit leidt daarom tot spanning met het *lex certa*-beginsel volgens de Raad van State.

2.4 Tussenconclusie

Het ecocidewetsvoorstel introduceert een nieuwe norm in het Wetboek van Strafrecht door ernstige aantasting van het milieu door menselijk handelen strafbaar te stellen. De aanleiding voor het wetsvoorstel vormen de mondiale ecologische crises waarin we ons bevinden en de geconstateerde tekortkomingen van het huidige milieustrafrecht om deze ernstige milieuproblematiek aan te pakken. De strafbaarstelling is breed gedefinieerd en bevat een aantal open begrippen. Hier is bewust voor gekozen zodat ook nieuwe, onvoorziene vormen van milieuschade onder de delictsomschrijving kunnen vallen. Om de grenzen van de delictsomschrijving nader te duiden is in de memorie van toelichting een niet-limitatieve opsomming opgenomen van gedragingen die als ecocide kunnen worden aangemerkt. Daarnaast wordt verduidelijkt welk gedrag niet onder ecocide valt. Op het gebruik van open termen in de delictsomschrijving is echter kritiek geuit. Van bepaalde begrippen die in (de uitleg van) het wetsvoorstel voorkomen, is de precieze betekenis onduidelijk zoals 'natuurlijk herstel', 'ernstig' en 'ecosysteem'. Bij andere begrippen ontbreekt een duidelijke afbakening, zoals bij de definities van 'wijdverbreid', 'langdurig' en 'cumulatieve schade'. Deze onduidelijkheid brengt met zich mee dat niet evident is welke gedragingen onder de delictsomschrijving vallen, wat leidt tot rechtsonzekerheid. In de volgende hoofdstukken wordt daarom onderzocht in hoeverre het rechtsgebied en de normadressaat een rechtvaardiging kunnen bieden voor deze onduidelijkheid.

---

¹⁰⁷ Artikel 2 lid 2 sub c Richtlijn (EU) 2024/1203.

¹⁰⁸ *Kamerstukken II* 2025/26, 36876, nr. 2, p. 1.

¹⁰⁹ Advies Raad van State, kenmerk: W16.23.00358/II, p. 7.

3. De contextuele invulling van het lex certa-beginsel

In dit hoofdstuk wordt uiteengezet welke betekenis het rechtsgebied en de normadressaat hebben voor het lex certa-beginsel. Het lex certa-beginsel, ook wel het bepaaldheidsgebod genoemd, is een deelnorm van het legaliteitsbeginsel en wordt beschouwd als een van de hoekstenen van het strafrecht.¹¹⁰ Dit beginsel is onder meer gecodificeerd in artikel 1 Sr en artikel 7 EVRM.¹¹¹ Het lex certa-beginsel vereist dat strafbepalingen zo duidelijk en specifiek mogelijk worden geformuleerd.¹¹² De rechtszekerheid is hierbij het achterliggende belang.¹¹³ In de literatuur wordt echter erkend dat het lex certa-beginsel geen absoluut vereiste is dat tegen elke prijs verwezenlijkt moet worden, maar dat ook andere belangen, zoals flexibiliteit en een ruim toepassingsbereik, een rol spelen bij het opstellen van wettelijke bepalingen.¹¹⁴ Indien deze belangen schuren met het lex certa-beginsel dient er een afweging gemaakt te worden.¹¹⁵ Zeker bij het ecodidewetsvoorstel lijkt deze belangenafweging op zijn plaats. De huidige ecologische crisis wordt immers beschouwd als een van de grootste bedreigingen voor de mensheid.¹¹⁶ Daarnaast is kenmerkend voor deze crisis dat bedrijven verantwoordelijk zijn voor veruit de meeste schade aan de natuur.¹¹⁷ Het lijkt dan ook wenselijk om deze omstandigheden mee te nemen bij de toetsing van het ecodidewetsvoorstel aan het lex certa-beginsel. In de literatuur is gesignaleerd dat in de jurisprudentie van het EHRM en de Nederlandse rechter deze ruimte er ook is, waarbij vooral nadruk ligt op het rechtsgebied en de normadressaat.¹¹⁸ In dit hoofdstuk wordt daarom onderzocht in hoeverre en op welke wijze het rechtsgebied en de normadressaat een compensatie kunnen bieden voor onduidelijkheid in een strafbepaling. Daartoe wordt in de volgende paragraaf eerst ingegaan op de verschillende vormen van onduidelijkheid die kunnen voorkomen in wetgeving, waarna de jurisprudentie van het EHRM en de Nederlandse rechter hieromtrent wordt geanalyseerd.

---

¹¹⁰ Groenhuijsen 1987, p. 10.

¹¹¹ Het ligt ook besloten in art. 16 Gw, art. 49 lid 1 Handvest van de grondrechten van de van de Europese Unie, art. 15 lid 1 IVBPR en art. 11 lid 2 UVRM.

¹¹² De Hullu & Van Kempen 2024, p. 105.

¹¹³ Groenhuijsen 1987, p. 31.

¹¹⁴ De Hullu & Van Kempen 2024, p. 105, Altena 2016, p. 125; 't Hart 1983 p. 189-208.

¹¹⁵ De Hullu & Van Kempen 2024, p. 106; 't Hart 1983, p. 207.

¹¹⁶ WEF 2025, p. 8.

¹¹⁷ Nauta 2025.

¹¹⁸ Altena 2016, p. 191; Kristen 2019, p. 428.

3.1 Vormen van onduidelijkheid

In wetgeving kunnen verschillende vormen van onduidelijkheid optreden. Om de centrale onderzoeksvraag te beantwoorden is het nuttig om deze vormen nader te duiden. Er kunnen grofweg twee vormen worden onderscheiden: semantische onduidelijkheid en wetssystematische onduidelijkheid.¹¹⁹

3.1.1 Semantische onduidelijkheid

Semantische onduidelijkheid houdt in dat, door de gekozen bewoordingen van de strafbepaling, niet duidelijk is welke gevallen precies onder de norm vallen.¹²⁰ Dit kan verschillende oorzaken hebben. Ten eerste kan er sprake zijn van *vaagheid*, waardoor van (een aantal) grensgevallen niet duidelijk is of zij binnen of buiten de reikwijdte van de bepaling vallen.¹²¹ Hierbij kan een onderscheid gemaakt worden tussen graduele en criteriale vaagheid. Graduele vaagheid doet zich voor wanneer een term een gedeelte van een continuüm bestrijkt, maar niet duidelijk is welk gedeelte precies. De vaagheid betreft dus het bepalen van de grens. Als voorbeeld geeft Altena een strafbaarstelling waarin werd bepaald dat binnen een erf niet sneller dan ‘stapvoets’ gereden mocht worden.¹²² Hoewel voor de meeste gevallen duidelijk zal zijn of deze grens wordt overschreden, blijft onduidelijk waar de grens precies ligt.¹²³ In het ecocidevoorstel is sprake van deze vorm van vaagheid bij de termen ‘wijdverbreid’ en ‘langdurig’. Hoewel het continuüm op zichzelf duidelijk is, blijft onduidelijk op welk punt precies schade als ‘wijdverbreid’ of ‘langdurig’ kan worden aangemerkt. Daarnaast kan zich criteriale vaagheid voordoen. Hiervan is sprake wanneer onduidelijk is welke criteria gelden om onder de reikwijdte van een bepaalde term te worden geschaard.¹²⁴ De concrete afbakening van een begrip is dan niet helder. Deze vorm van vaagheid komt vaak voor in het recht. De afbakening wordt in veel gevallen overgelaten aan de rechter, maar soms geeft de wetgever zelf een nadere definitie.¹²⁵ In het ecidewetsvoorstel vallen de termen ‘natuurlijk herstel’, ‘ecosysteem’ en ‘ernstig’ onder criteriale vaagheid, omdat onduidelijk is aan welke criteria moet worden voldaan om hieronder te vallen.

---

¹¹⁹ Altena 2019, p. 13-14.

¹²⁰ *Ibid.*, p. 13.

¹²¹ *Ibid.*

¹²² *Ibid.*, p. 14.

¹²³ *Ibid.*

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ Bijvoorbeeld in art. 82 Sr.

Ten tweede kan er sprake zijn van *ambiguïteit*. Dit doet zich voor wanneer één woord meerdere betekenissen heeft. In het recht is deze vorm van onduidelijkheid echter niet problematisch omdat uit de context meestal duidelijk wordt welke betekenis van toepassing is.¹²⁶ De derde vorm van semantische onduidelijkheid betreft *betwistbaarheid*. Dit doet zich voor wanneer een begrip een waardeoordeel in zich draagt. De betekenis van het begrip is dan afhankelijk van de opinie van degene die het interpreteert. Altena geeft culpa als voorbeeld, dat wordt verduidelijkt als ‘verwijtbare aanmerkelijke onvoorzichtigheid’. Het is betwistbaar wat hier precies onder moet worden verstaan.¹²⁷ Deze twee vormen van semantische onduidelijkheid zijn niet aan de orde bij het ecocidewetsvoorstel.

3.1.2 *Wetssystematische onduidelijkheid*

Bij wetssystematische onduidelijkheid leidt niet de wettekst zelf, maar de verhouding met andere wettelijke bepalingen tot onduidelijkheid. Dit kan zich uiten in complexe regelgeving of in inconsistenties tussen verschillende bepalingen. *Complexiteit* doet zich vooral voor wanneer er gebruik wordt gemaakt van gelede normstelling.¹²⁸ De strafbare norm staat dan niet in één bepaling, maar ligt verspreid over meerdere regelingen. Om de precieze norm te achterhalen, moeten diverse regelingen geraadpleegd worden. Met name in het bijzonder strafrecht wordt deze wetgevingstechniek gebruikt.¹²⁹ Het EHRM heeft recent echter expliciet overwogen dat het gebruik van gelede normstelling niet onverenigbaar is met artikel 7 EVRM.¹³⁰ Deze vorm van onduidelijkheid blijft dus binnen de grenzen van het *lex certa*-beginsel. Daarnaast kan er ook sprake zijn van complexiteit wanneer rechtsgebieden zeer gedetailleerd gereguleerd zijn. De grote hoeveelheid normen maakt het dan lastig om te achterhalen welk gedrag precies strafbaar is. *Inconsistentie* kan zich voordoen wanneer begrippen inconsequent worden gebruikt of wanneer een plaatsing in het wetboek niet past bij de algehele systematiek daarvan. Hierdoor kan er bijvoorbeeld verwarring ontstaan over de vraag welke regel in een concreet geval van toepassing is bij tegenstrijdige regels.¹³¹ Beide vormen van wetssystematische onduidelijkheid spelen geen rol bij het ecocidewetsvoorstel. Het voorstel betreft immers een strafbepaling in het Wetboek van Strafrecht, zonder te verwijzen naar andere wettelijke regelingen. Doordat de afhankelijkheid van bestuursrechtelijke normen is losgelaten, zal bovendien niet zo snel

---

¹²⁶ Altena 2019, p. 14.

¹²⁷ *Ibid.*

¹²⁸ Nan 2011, p. 156-158.

¹²⁹ Kristen 2019, p. 430.

¹³⁰ EHRM 29 mei 2020, Advies P16-2019-001 – Advies onder Protocol 16 over het gebruik van gelede normstellingen en art. 7 EVRM.

¹³¹ Altena 2019, p. 14.

onduidelijkheid ontstaan over welke regeling van toepassing is. De ecocidebepaling is namelijk een autonome strafbaarstelling en daardoor in beginsel toepasbaar.

3.2 Onbepaaldheid en het EHRM

3.2.1 Algemene overwegingen

Het EHRM leidt het *lex certa*-beginsel af uit artikel 7 EVRM. Uit rechtspraak volgt dat het beginsel inhoudt dat een strafbepaling ‘clearly defined by law’ moet zijn.¹³² Hiervan is sprake wanneer een individu op basis van de bewoordingen van de relevante bepaling, zo nodig met behulp van de rechterlijke interpretatie, kan weten welk handelen tot strafrechtelijke aansprakelijkheid leidt.¹³³ Omdat het begrip ‘law’ bij het EHRM ook ongeschreven recht kan betekenen, geldt als extra waarborg dat het recht moet voldoen aan de vereisten van toegankelijkheid en voorzienbaarheid.¹³⁴ Toegankelijkheid is in Nederland doorgaans geen probleem, aangezien nieuwe regelgeving wordt gepubliceerd in het Staatsblad en de Staatscourant.¹³⁵ De voorzienbaarheid is daarentegen interessanter. Dit leidt namelijk tot een contextuele benadering van het *lex certa*-beginsel. Wanneer het voor de verdachte voorzienbaar was dat zijn handelen zou leiden tot strafrechtelijke aansprakelijkheid, neemt het EHRM in beginsel geen schending van artikel 7 EVRM aan. De context kan in veel gevallen dus ertoe leiden dat strafbaarheid voldoende voorzienbaar wordt geacht, ondanks een onduidelijke strafbepaling. Bij de beoordeling daarvan spelen met name de inhoud van de betreffende regeling, het rechtsgebied waarop deze betrekking heeft en het aantal en de hoedanigheid van de normadressaten tot wie de regeling gericht is een rol.¹³⁶ Ten slotte overweegt het EHRM standaard dat wettelijke bepalingen vanwege hun algemene karakter niet exact kunnen worden geformuleerd. Het is daarom onvermijdelijk dat (straf)bepalingen begrippen bevatten die in meer of mindere mate vaag zijn.¹³⁷ Het EHRM staat dan ook toe dat deze begrippen geleidelijk ontwikkeld en verduidelijkt worden in de rechtspraak.¹³⁸

---

¹³² EHRM 26 april 1979, appl.nr. 6538/74 (*Sunday Times t. Verenigd Koninkrijk*), par. 49.

¹³³ EHRM 21 oktober 2013, appl.nr. 42750/09 (*Del Río Prada t. Spanje*), par. 79.

¹³⁴ EHRM 26 april 1979, appl.nr. 6538/74 (*Sunday Times t. Verenigd Koninkrijk*), par. 49.

¹³⁵ Kristen 2019, p. 423.

¹³⁶ EHRM 11 november 1996, nr. 17862/91 (*Cantoni t. Frankrijk*), par. 35.

¹³⁷ Voor het eerst in: EHRM 26 april 1979, appl.nr. 6538/74 (*Sunday Times t. Verenigd Koninkrijk*), par. 49.

Daarna wordt deze overweging standaard herhaald, bijvoorbeeld in: EHRM 25 mei 1993, appl.nr. 14307/88 (*Kokkinakis t. Griekenland*), par. 40 en EHRM 17 september 2009, appl.nr. 10249/03 (*Scoppola t. Italië (Nr. 2)*), par. 99-101.

¹³⁸ EHRM 21 oktober 2013, appl.nr. 42750/09 (*Del Río Prada t. Spanje*), par. 93.

3.2.2 Rechtsgebied

In de jurisprudentie van het EHRM kan het rechtsgebied ertoe leiden dat onduidelijkheid in een strafbepaling onvermijdelijk is. Er kunnen grofweg twee redenen hiervoor onderscheiden worden.

Ten eerste kan onbepaaldheid onvermijdelijk zijn vanwege de technische en dynamische aard van het rechtsgebied. Dit kwam bijvoorbeeld naar voren in het arrest *Barthold t. Duitsland*, waarin de vraag centraal stond of het begrip ‘honest practices’ voldoende precies was binnen het mededingingsrecht.¹³⁹ Het EHRM overwoog dat bepalingen in dit rechtsgebied niet absoluut nauwkeurig kunnen worden geformuleerd, gelet op de snelle ontwikkelingen in de markt. Een vergelijkbare benadering is terug te zien in de rechtspraak over het fiscaal strafrecht, dat door het EHRM werd aangemerkt als een ‘highly technical sphere’.¹⁴⁰ In die context werd geoordeeld dat de definitie van belastingontduiking niet volledig scherp afgebakend hoeft te zijn. Aangezien economische activiteiten en vormen van belastingontduiking voortdurend in ontwikkeling zijn, bestaat er behoefte aan flexibele normen.¹⁴¹ Het gebruik van vagere termen kan in dergelijke gevallen dan ook gerechtvaardigd zijn.

Daarnaast kan onbepaaldheid onvermijdelijk zijn bij rechtsgebieden die samenhangen met veranderende maatschappelijke opvattingen. Dit geldt bijvoorbeeld voor regels die zien op goede zeden. Het begrip ‘obscenity’ was volgens het EHRM voldoende duidelijk, aangezien de invulling hiervan moet kunnen meebewegen met de veranderende opvattingen in de maatschappij.¹⁴² Ook begrippen met een erg brede reikwijdte kunnen op bepaalde rechtsterreinen toelaatbaar zijn vanwege de ontwikkelingen in de maatschappij. Zo was het begrip ‘proselitisme’¹⁴³ voldoende duidelijk, nu er vele gedragingen onder dienen te vallen. De concrete invulling is daarom mede afhankelijk van de rechtspraktijk.¹⁴⁴ Hetzelfde geldt voor de term ‘propaganda against the indivisibility of the state’. Deze brede formulering was geen probleem, nu dit deel terrein flexibiliteit vereist vanwege ontwikkelingen in de maatschappij.¹⁴⁵

---

¹³⁹ EHRM 25 maart 1985, appl.nr. 8734/79 (*Barthold v. Germany*), par. 47.

¹⁴⁰ EHRM 25 juli 2013, appl.nrs. 11082/06 en 13772/05 (*Khodorkovskiy and Lebedev t. Rusland*), par. 784.

¹⁴¹ EHRM 14 januari 2020, appl.nr. 51111/07 en 42757/07 (*Khodorkovskiy en Lebedev t. Rusland (nr. 2)*), par. 576-578; zie ook Cnossen 2024, p. 82.

¹⁴² EHRM 24 mei 1988, appl.nr. 10737/84 (*Müller e.a. t. Zwitserland*), par. 29.

¹⁴³ Betekenis volgens de Van Dale is: ‘bekeringsijver’.

¹⁴⁴ EHRM 25 mei 1993, appl.nr. 14307/88 (*Kokkinakis t. Griekenland*), par. 40. Vergelijkbaar: EHRM 24 februari 1998, appl.nrs. 23372/94, 26377/94 en 26378/94 (*Larissis e.a. t. Griekenland*), par. 34.

¹⁴⁵ EHRM 8 juli 1999, appl.nr. 23536/94 (*Başkaya and Okçuoğlu t. Turkije*), par. 39.

3.2.3 Normadressaat

Met betrekking tot de normadressaat kunnen twee categorieën onderscheiden worden die onduidelijkheid in een strafbepaling kunnen compenseren.

Ten eerste is een bepaling voldoende duidelijk wanneer de inhoud van de norm achterhaald kan worden door het inwinnen van juridisch advies. Dit doet zich met name voor bij wetssystematische onduidelijkheid, zoals zeer technische en complexe regelgeving.¹⁴⁶ Van professionele partijen mag worden verwacht dat zij zich op de hoogte stellen van de toepasselijke regels en de inhoud daarvan, zo nodig met behulp van specialisten. Ook wanneer er voldoende rechtspraak beschikbaar is over de invulling van een begrip kan de betekenis daarvan, eventueel met behulp van juridisch advies, achterhaald worden.¹⁴⁷ Hoewel dit uitgangspunt niet uitsluitend geldt voor professionele partijen, wordt hun hoedanigheid wel vaak meegewogen.

Daarnaast kan een norm als voldoende bepaald gelden wanneer deze zich richt tot een persoon die een professionele activiteit uitvoert en van wie verwacht kan worden dat hij met bijzondere zorgvuldigheid inschat wat de risico's van zijn activiteit kunnen zijn.¹⁴⁸ In de jurisprudentie van het EHRM zijn er verschillende voorbeelden te vinden waarin deze omstandigheid leidt tot het oordeel dat een bepaling voldoende bepaald was. Zo kan het bestaan van richtlijnen voor een beroepsgroep, met daarin nadere, niet-bindende regels, bijdragen aan de verduidelijking van een begrip.¹⁴⁹ Ook niet-bindend internationaal (gewoonte)recht kan richting geven aan de invulling van onduidelijke of open begrippen.¹⁵⁰ Wanneer gebruik wordt gemaakt van algemene categorisaties in plaats van uitputtende lijsten, kan van de professionele normadressaat verwacht worden dat hij zorgvuldig de risico's inschat en zo nodig afziet van bepaalde activiteiten indien een reëel risico op strafrechtelijke aansprakelijkheid bestaat.¹⁵¹ Tevens kan voor de nadere invulling van een term aansluiting worden gezocht bij een ander rechtsgebied, aangezien van professionele partijen verwacht mag worden dat zij hier rekening mee houden.¹⁵² Ten slotte kan ook het zakelijke klimaat ertoe leiden dat een professionele normadressaat, indien

---

¹⁴⁶ EHRM 28 maart 1990, appl.nr. 10890/84 (*Gropper Radio AG e.a. t. Zwitserland*), par. 68.

¹⁴⁷ EHRM 29 juni 2004, appl.nr. 64915/01 (*Chauvy e.a. t. Frankrijk*), par. 48; EHRM 15 april 2025, appl.nr. 22198/18 (*Bădescu e.a. t. Roemenië*), par. 148.

¹⁴⁸ EHRM 11 november 1996, appl.nr. 17862/91, (*Cantoni t. Frankrijk*), par. 35; Kristen 2019, p. 425.

¹⁴⁹ EHRM 6 april 2010, appl.nr. 25576/04, (*Flinkkilä e.a. t. Finland*), par. 67.

¹⁵⁰ EHRM 20 oktober 2015, appl.nr. 35343/05 (*Vasiliauskas t. Litouwen*), par. 157, 171-175; EHRM 12 oktober 2023, appl.nrs. 34634/18 en 43546/18 (*Total S.A. en Vitol S.A. t. Frankrijk*), par. 66.

¹⁵¹ EHRM 11 november 1996, appl.nr. 17862/91, (*Cantoni t. Frankrijk*), par. 35.

¹⁵² EHRM 25 juli 2013, appl.nrs. 11082/06 en 13772/05 (*Khodorkovskiy and Lebedev t. Rusland*), par. 791.

hij bijzondere zorgvuldigheid had betracht, kon voorzien dat zijn handelen tot strafrechtelijke aansprakelijkheid kon leiden.¹⁵³

3.3 Onbepaaldheid en de Nederlandse rechter

3.3.1 Algemene overwegingen

Ook in de Nederlandse rechtspraak is er aandacht besteed aan het lex certa-beginsel. In het Krulsla-arrest heeft de Hoge Raad zich hier voor de eerste en enige keer uitvoerig over uitgelaten.¹⁵⁴ Als hoofdregel geldt dat de wetgever strafbepalingen zo duidelijk mogelijk moet formuleren, zodat de burger kan weten welk gedrag strafbaar is en zijn gedrag daarop kan afstemmen.¹⁵⁵ Tegelijkertijd erkent de Hoge Raad in dit arrest dat zich uitzonderingen op deze regel kunnen voordoen, waardoor een bepaalde mate van onduidelijkheid toelaatbaar is. Uit latere jurisprudentie blijkt dat de Hoge Raad de hoofdregel niet strikt toepast. Er wordt gemakkelijk aangenomen dat een vaag geformuleerde delictsomschrijving voldoende houvast biedt voor de burger en daarom niet in strijd is met het lex certa-beginsel.¹⁵⁶ Bovendien heeft de Hoge Raad tot op heden nog niet geoordeeld dat een strafbepaling in strijd is met het lex certa-beginsel, al komt een dergelijk oordeel in lagere rechtspraak wel eens voor.¹⁵⁷ Uit de jurisprudentie valt dan ook geen harde maatstaf af te leiden om te bepalen of een strafbepaling voldoende duidelijk is. Wel komt naar voren dat het terrein waarop de regeling betrekking heeft en de normadressaat van belang zijn bij de beoordeling van de toelaatbare mate van onduidelijkheid.¹⁵⁸ De wijze waarop dit meespeelt wordt hieronder nader uiteengezet.

3.3.2 Rechtsgebied

Het voornaamste argument voor onduidelijkheid in de delictsomschrijving is dat deze onduidelijkheid onvermijdelijk is. De onvermijdelijkheid kan vaak in verband worden gebracht met de aard en inhoud waarop de regeling betrekking heeft. In het Krulsla-arrest overweegt de Hoge Raad in algemene zin wanneer onduidelijkheid onvermijdelijk kan zijn. De wetgever kan ten eerste genoodzaakt zijn om algemene termen te gebruiken om te voorkomen dat strafbare gedragingen buiten de delictsomschrijving vallen. Daarnaast kan vaagheid onvermijdelijk zijn

---

¹⁵³ EHRM 9 oktober 2008, appl.nr. 38238/04, (*Forminster Enterprises Limited t. Tsjechië*), par. 65-67.

¹⁵⁴ HR 31 oktober 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA7954, *NJ* 2001/14 (Krulsla); Kristen 2019, p. 417.

¹⁵⁵ HR 31 oktober 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA7954, *NJ* 2001/14 (Krulsla), r.o. 3.4.

¹⁵⁶ Borgers 2011, p. 123-124.

¹⁵⁷ Zie bijvoorbeeld Rb. Breda 1 oktober 1985, ECLI:NL:RBBRE:1985:AB7740, *NJ* 1986/114 en Rb. Haarlem 27 augustus 2002, ECLI:NL:RBHAA:2002:AE6898.

¹⁵⁸ Kristen 2019, p. 421.

in verband met toekomstige ontwikkelingen. Het is namelijk niet altijd te voorzien op welke wijze de te beschermen belangen in de toekomst zullen worden geschonden. Ten slotte kan onduidelijkheid noodzakelijk zijn omdat delictomschrijvingen anders te verfijnd kunnen worden wat ten koste gaat van de algemene duidelijkheid van de wetgeving.¹⁵⁹ Deze redenering was zeer toepasselijk op het Krulsla-arrest zelf. Daar stond de vraag centraal of voldoende duidelijk was dat de subcategorie ‘krulsla’ onder de categorie ‘sla’ valt. De verdachte betoogde dat dit niet zo was, maar daar ging de Hoge Raad niet mee in. Dit zal wellicht weinig verbazing oproepen. Aan de ene kant zou het namelijk erg onpraktisch zijn om alle slasoorten afzonderlijk op te nemen in de wettelijke regeling, terwijl het aan de andere kant voor de hand ligt dat ook ‘krulsla’ onder de categorie ‘sla’ valt.

In latere rechtspraak worden de overwegingen van het Krulsla-arrest impliciet toegepast, waarbij de onvermijdelijke vaagheid vaak terug te voeren is op de wens het toepassingsbereik van de regeling voldoende ruim te houden. Zo kan vaagheid in de delictomschrijving onvermijdelijk zijn, wanneer de bepaling een veelheid aan gedragingen of gevaren beoogt te verbieden.¹⁶⁰ Het verbod om ‘deel te nemen aan een samenscholing, onnodig op te dringen of door uitdagend gedrag aanleiding te geven tot wanordelijkheden’ was dan ook niet in strijd met het lex certa-beginsel, nu de veelheid aan verschijningsvormen waarin zich verstoring van de openbare orde kan voordoen een zekere vaagheid onvermijdelijk maakt.¹⁶¹ Bij artikel 140 Sr, dat deelneming aan een criminele organisatie strafbaar stelt, is door de wetgever zelf expliciet benoemd dat de delictomschrijving vaag is geformuleerd om te voorkomen dat strafbare gedragingen buiten de bepaling vallen. Er werd zelfs afgezien van het opnemen van een (indicatieve) opsomming om de betekenis van bepaalde begrippen nader te duiden, omdat de casuïstiek zo groot is dat deze opsomming bij voorbaat te kort zou schieten. De rechtbank ’s-Hertogenbosch overwoog op basis van deze toelichting dat de bepaling niet in strijd was met het lex certa-beginsel.¹⁶² Ten slotte betrok de rechtbank Limburg de doelmatigheid bij de beoordeling of een strafbepaling voldoende bepaald was. Het ging om de afbakening van het begrip afvalstoffen, dat gedefinieerd was als ‘alle stoffen, preparaten of andere producten waarvan de houder zich - met het oog op de verwijdering daarvan - ontdoet, voornemens is zich

---

¹⁵⁹ HR 31 oktober 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA7954, *NJ* 2001/14 (Krulsla), r.o. 3.4.

¹⁶⁰ HR 28 mei 2002, ECLI:NL:HR:2002:AE1511, r.o. 4.6; Rb. Amsterdam 12 oktober 2016, ECLI:NL:RBAMS:2016:6720.

¹⁶¹ HR 28 mei 2002, ECLI:NL:HR:2002:AE1511, r.o. 4.6. Hoewel niet expliciet benoemd, zal aan het welbekende Onbehoorlijk gedrag-arrest (HR 2 april 1985, ECLI:NL:HR:1985:AB7967, *NJ* 1985/796) waarschijnlijke een vergelijkbare redenering ten grondslag hebben gelegen.

¹⁶² Gerechtshof ’s-Hertogenbosch 17 juli 2024, ECLI:NL:GHSHE:2024:2286.

te ontdoen of zich moet ontdoen'.¹⁶³ De rechtbank overwoog dat een scherpere formulering van dit begrip moeilijk denkbaar was, omdat dit afbreuk zou doen aan de doelstelling van de wetgeving, namelijk het beschermen van mens en milieu tegen de schadelijke invloeden van afvalstoffen.¹⁶⁴ De bepaling was derhalve niet in strijd met het lex certa-beginsel.

Daarnaast kan het internationale bewustzijn omtrent de strafbaarheid van bepaalde handelingen aanleiding zijn om onduidelijkheid in een strafbepaling toelaatbaar te achten. De Hoge Raad oordeelde in 2009 dat artikel 8 van de Wet oorlogsstrafrecht (oud), waarin 'schending van de wetten en gebruiken van de oorlog' strafbaar was gesteld, niet in strijd was met het lex certa-beginsel. Hierbij was van belang dat de materie betrekking had op strafbaarstellingen van ernstige misdrijven die 'hun grond vinden in een – al dan niet in wetten en verdragen neergelegd - internationaal gemeenschappelijk rechtsbewustzijn'. Hierdoor was voldoende duidelijk welke gedragingen strafbaar zijn gesteld en was de verdachte in staat om zijn gedrag daarop af te stemmen.¹⁶⁵ Ook de rechtbank Den Haag heeft gerefereerd aan het (inter)nationale rechtsbewustzijn van de strafbaarheid van gedragingen bij de beoordeling of een strafbepaling aan het lex certa-beginsel voldeed.¹⁶⁶

3.3.3 Normadressaat

In de benadering van de Nederlandse rechter speelt de hoedanigheid van de normadressaat tevens een rol bij de beoordeling van toelaatbare onduidelijkheid in een delictomschrijving. In het Krulsla-arrest overweegt de Hoge Raad dat wanneer het om '(...) professionele marktdeelnemers gaat, mag worden verlangd dat deze zich terdege laat informeren over de beperkingen waaraan hun gedragingen zijn onderworpen'.¹⁶⁷ Kristen stelt dat het gebruik van open, algemene termen dan eerder aanvaardbaar is.¹⁶⁸ In hoeverre en op welke wijze dit onduidelijkheid in de delictomschrijving rechtvaardigt, is echter lastig te destilleren uit de jurisprudentie. Ten eerste omdat deze overweging met betrekking tot de normadressaat niet veel voorkomt. Daarnaast wordt uit de motivering niet duidelijk welk gewicht aan deze factor moet worden toegekend. Ten slotte is de beoordeling in deze arresten vaak subjectief: de vraag staat centraal of het voor déze verdachte voldoende duidelijk was dat hij strafbaar handelde. Niettemin kunnen enkele observaties gemaakt worden. Ten eerste zal de Nederlandse rechter

---

¹⁶³ Art. 1.1 lid 1 Wet milieubeheer (oud).

¹⁶⁴ Rb. Maastricht 4 december 2003, ECLI:NL:RBMAA:2003:AN9779.

¹⁶⁵ HR 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BG4822, NJ 2009/481, r.o. 5.3.

¹⁶⁶ Rb. Den Haag, 21 april 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:3998.

¹⁶⁷ HR 31 oktober 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA7954, NJ 2001/14 (Krulsla), r.o. 3.5.

¹⁶⁸ Kristen 2019, p. 419.

waarschijnlijk geen problemen hebben met wetssystematische onduidelijkheid, aangezien van professionele partijen verwacht kan worden dat zij onderzoeken welke regelgeving op hen van toepassing is.¹⁶⁹ Daarnaast blijkt uit de jurisprudentie dat de hoedanigheid van de normadressaat bij zowel graduele als criteriale vaagheid in de delictomschrijving een compenserende rol kan spelen. Bij de gevallen van graduele vaagheid was wel relevant dat de overschrijding zó groot was, dat het voor de verdachten duidelijk moest zijn geweest dat hun handelen in strijd was met de betreffende voorschriften.¹⁷⁰ Bij criteriale vaagheid kan het van belang zijn dat er andere documenten voor de normadressaat beschikbaar zijn, zoals een indicatorenlijst, die meer handvatten bieden over de betekenis van een vaag begrip.¹⁷¹ Ook het gebruik van algemene categorieën, in plaats van uitputtende lijsten met alle subcategorieën, zoals bij het Krulslarrest, kan voldoende duidelijkheid bieden wanneer de normadressaat een professionele partij betreft. Ten slotte kan ook bij de invulling van een zorgplicht meer verwacht worden van een professionele partij.¹⁷²

3.4 Tussenconclusie

Uit de jurisprudentie van het EHRM en de Nederlandse rechter volgt dat het *lex certa*-beginsel geen absoluut vereiste is. Beiden hanteren een contextuele benadering, waarbij de vereiste mate van duidelijkheid afhankelijk is van verschillende factoren, in het bijzonder het rechtsgebied en de normadressaat. Ten aanzien van het rechtsgebied blijkt een zekere mate van onduidelijkheid toelaatbaar wanneer deze onvermijdelijk is. Bij de beoordeling daarvan legt het EHRM nadruk op de noodzaak van flexibiliteit van strafbepalingen, gelet op het dynamische karakter van een rechtsterrein of de veranderende maatschappelijke omstandigheden. In de Nederlandse rechtspraak wordt bij de beoordeling van de onvermijdelijkheid de nadruk gelegd op de effectiviteit van de regeling. Een te scherp afgebakende formulering kan afbreuk doen aan de reikwijdte en doelmatigheid ervan. Daarnaast heeft de Hoge Raad overwogen dat ook het gemeenschappelijk internationaal bewustzijn in een bepaald rechtsgebied ertoe kan leiden dat een bepaling voldoende duidelijk is. Met betrekking tot de normadressaat geldt zowel bij het EHRM als bij de Nederlandse rechter dat van professionele partijen mag worden verwacht dat zij zich laten informeren over de relevante regelgeving omtrent hun activiteiten. Het EHRM heeft daarnaast overwogen dat professionele partijen bijzondere zorgvuldigheid moeten

---

¹⁶⁹ Zie ook Nan 2011, 157-158.

¹⁷⁰ HR 18 januari 2005, ECLI:NL:HR:2005:AR6579, r.o.3.4; HR 29 maart 2005, ECLI:NL:HR:2005:AS5435, r.o. 3.4.

¹⁷¹ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 23 september 2015, ECLI:NL:GHARL:2015:7281.

¹⁷² Gerechtshof 's-Hertogenbosch 22 april 2016, ECLI:NL:GHSHE:2016:1593.

betrachten wanneer er sprake is van onduidelijkheid in een strafbepaling. Hoewel de Nederlandse rechter dit minder expliciet formuleert, blijkt uit de jurisprudentie dat onduidelijkheid in een strafbepaling ook door de Nederlandse rechter eerder wordt aanvaard wanneer het gaat om een professionele normadressaat. Aangezien beide factoren van toepassing zijn op het ecocidewetsvoorstel, wordt in het volgende hoofdstuk uiteengezet hoe zij doorwerken in de toetsing daarvan aan het lex certa-beginsel.

4. Toelaatbare onbepaaldheid in het ecocidewetsvoorstel

Uit het voorgaande hoofdstuk is gebleken dat de invulling van het lex certa-beginsel in grote mate afhangt van het rechtsterrein waar de bepaling op ziet en degene aan wie de bepaling is gericht. Uit de jurisprudentie van het EHRM en de Nederlandse rechter volgt wanneer en op welke wijze deze contextuele factoren de voorzienbaarheid van de strafbepaling voldoende kunnen waarborgen. In dit hoofdstuk wordt het ecocidewetsvoorstel getoetst aan deze factoren om te beoordelen of de gesignaleerde onduidelijkheid in het wetsvoorstel toelaatbaar is. Hiervoor zal eerst een toetsingskader geschetst worden op basis van de jurisprudentie van het EHRM en de Nederlandse rechter. Vervolgens wordt dit kader toegepast op het ecocidewetsvoorstel. Ten slotte worden mogelijke aanpassingen besproken die het wetsvoorstel beter in overeenstemming kunnen brengen met het lex certa-beginsel, met inachtneming van de compenserende werking van het rechtsgebied en de normadressaat.

4.1 Toetsingskader

Hoewel het EHRM en de Nederlandse rechter elk een eigen toetsingskader hanteren, komen de kaders op veel punten overeen.¹⁷³ Met betrekking tot het rechtsgebied speelt in beide benaderingen het argument van onvermijdelijkheid een rol, waarbij verschillende redenen worden gegeven. In de Nederlandse rechtspraak wordt daarnaast ook gewicht toegekend aan het internationaal gemeenschappelijk bewustzijn omtrent de strafwaardigheid van bepaalde gedragingen. Wat betreft de normadressaat geldt voor beide benaderingen dat van een professionele partij meer verwacht mag worden met betrekking tot het achterhalen van de norm. Het EHRM maakt daarbij onderscheid tussen twee aspecten: de norm kan worden achterhaald door het inwinnen van juridisch advies of van de professionele normadressaat kan verwacht worden dat hij bijzondere zorgvuldigheid betracht bij het vaststellen van de gevolgen van zijn activiteiten. Op basis hiervan kan het volgende toetsingskader worden geschetst:

Onduidelijkheid in een strafbepaling kan gerechtvaardigd worden door:

- a. Het rechtsgebied van de betrokken regeling, wanneer:
  - het rechtsgebied onduidelijkheid in de strafbepaling onvermijdelijk maakt **(onvermijdelijkheid)**.

---

¹⁷³ Groenhuijsen & Kristen 2001, p. 341.

- er sprake is van een internationaal gemeenschappelijk bewustzijn omtrent de strafbaarheid van de betreffende gedragingen (**internationaal gemeenschappelijk bewustzijn**).
- b. De status van de normadressaat, wanneer:
- de inhoud van de norm achterhaald kan worden door het inwinnen van juridisch advies (**juridisch advies**).
  - de normadressaat, vanwege zijn professionele hoedanigheid, met bijzondere zorgvuldigheid de risico's van zijn activiteit dient vast te stellen (**bijzondere zorgvuldigheid**).

Indien er sprake is van één of meerdere van deze factoren, kan dit aanleiding zijn om een mate van onduidelijkheid in de strafbepaling te aanvaarden.

4.2 Rechtsgebied van het ecocidewetsvoorstel

4.2.1 Onvermijdelijkheid

Ten eerste kan in algemene zin worden betoogd dat het rechtsgebied waarop het ecocidevoorstel ziet, het milieurecht, een zekere mate van onduidelijkheid in de ecocidebepaling onvermijdelijk maakt. Dit kan enerzijds toegeschreven worden aan de snel ontwikkelende aard van milieuschadelijke praktijken. Sinds 2016 is milieucriminaliteit de vierde grootste vorm van criminaliteit wereldwijd, met een geschatte groei van 5% tot 7% per jaar.¹⁷⁴ De verschijningsvormen van milieucriminaliteit zijn dan ook voortdurend in ontwikkeling en nemen steeds toe. Gedacht kan worden aan de uiteenlopende vormen van afvalcriminaliteit en de illegale handel in schadelijke stoffen.¹⁷⁵ Door de diversiteit en snelle ontwikkeling van milieuvervuilende gedragingen is het haast onmogelijk om alle strafwaardige activiteiten vooraf uitputtend te omschrijven. Bovendien zou een sluitende strafbepaling leiden tot te verfijnde wetgeving, wat ten koste gaat van de algemene overzichtelijkheid van de wet. Hierin kan een parallel getrokken worden met het Krulsla-arrest, waarbij een uitputtende opsomming van alle slasoorten onwenselijk werd geacht. Daarnaast zijn ook de maatschappelijke opvattingen en wetenschappelijke inzichten omtrent milieuvervuiling aan verandering onderhevig. Het meest sprekende voorbeeld is de situatie rondom Tata Steel. Het bedrijf werd lange tijd gezien als het industriële boegbeeld van Nederland.¹⁷⁶ De afgelopen jaren is echter

---

¹⁷⁴ Eurojust 2022, p. 1.

¹⁷⁵ Dreigingsbeeld milieucriminaliteit 2021

¹⁷⁶ 'Andere Tijden: Heimwee naar Hoogoven', *NPO 2*, anderetijden.nl, 31 maart 2021.

steeds duidelijker geworden dat de bedrijfsactiviteiten het milieu ernstig aantasten en ernstige gezondheidsrisico's voor omwonenden met zich meebrengen, waardoor de publieke opinie over het bedrijf is veranderd.¹⁷⁷ Een vergelijkbare ontwikkeling is zichtbaar bij onderwerpen als PFAS, microplastics en klimaatverandering.¹⁷⁸ Binnen het milieurecht bestaat daarom behoefte aan regelgeving die voldoende flexibel is om met dergelijke ontwikkelingen mee te bewegen. Daarin kan een rechtvaardiging worden gevonden voor een mate van onduidelijkheid in het ecocidewetsvoorstel.

Daarbij kan het argument van onvermijdelijkheid ook worden toegepast op specifieke bestanddelen van het ecocidewetsvoorstel. Dit geldt in de eerste plaats voor de begrippen 'wijdverbreid' en 'langdurig'. In de definitie van deze begrippen zijn de termen 'redelijke termijn' en 'groot aantal exemplaren van een dier- of plantensoort' niet gekwantificeerd, waardoor er sprake is van graduele vaagheid. Uit de memorie van toelichting blijkt dat hiervoor bewust is gekozen, omdat een strikte afbakening ertoe kan leiden dat strafwaardig gedrag buiten de delictsomschrijving valt.¹⁷⁹ Bovendien hangt de invulling sterk af van contextuele factoren, zoals het type ecosysteem, de soort en het leefgebied waardoor de invulling per geval verschilt.¹⁸⁰ Een nadere concretisering zou daarom leiden tot te gedetailleerde en onoverzichtelijke regelgeving, vergelijkbaar met het Krulsla-arrest. In zoverre lijkt de vaagheid van deze termen in belangrijke mate onvermijdelijk.

Hetzelfde geldt voor de vaagheid in het begrip 'ecosysteem', hoewel hier vooral de doelmatigheid een rol speelt. Het begrip is breed gedefinieerd, waardoor er sprake is van criteriale vaagheid. Voor de definitie is aansluiting gezocht bij de herziene richtlijn milieucriminaliteit, waarin in de preambule wordt benadrukt dat het begrip breed opgevat moet worden om het milieu in zo veel mogelijk opzichten te beschermen.¹⁸¹ Een scherpere formulering van het begrip ecosysteem zou dan ook afbreuk doen aan de doelstelling van het ecocidewetsvoorstel, namelijk het beschermen van het milieu.

Anders ligt dit bij het begrip 'natuurlijk herstel', dat wordt gebruikt bij de invulling van 'langdurig'. Hierbij is tevens sprake van criteriale vaagheid, omdat onduidelijk blijft wat precies onder natuurlijk herstel moet worden verstaan. Aangezien dit begrip in het wetsvoorstel en de

---

¹⁷⁷ Geelen e.a. 2023, p 3.

¹⁷⁸ Zie bijv. Ipsos I&O 2024, p. 6.

¹⁷⁹ *Kamerstukken II*, 2022/23, 36475, nr. 3, p. 46-47.

¹⁸⁰ Zie ook *Kamerstukken II*, 2025/26, 36876, nr. 3, p. 25, de MvT bij de implementatiewet van Richtlijn (EU) 2024/1203.

¹⁸¹ Richtlijn (EU) 2024/1203, overweging 13.

memorie van toelichting niet nader is uitgewerkt, wordt niet duidelijk waarom deze vaagheid onvermijdelijk is. Dit begrip zou daarom nader geconcretiseerd kunnen worden.

Ten slotte geldt voor de begrippen ‘ernstig’ en ‘schade’ dat het lastig is deze nauwkeuriger te omschrijven. ‘Ernstig’ wordt gedefinieerd als ‘aanzienlijke nadelige veranderingen’. Gezien de veelheid aan verschijningsvormen is het niet mogelijk om alle nadelige veranderingen uitputtend te omschrijven. Een vergelijkbare redenering gaat op voor ‘schade’, dat ziet op cumulatieve schade. Aangezien steeds de specifieke omstandigheden van het geval moeten worden meegewogen, is het niet mogelijk om de precieze invulling hiervan per geval in de ecocidebepaling vast te leggen. Dat de vaagheid van deze begrippen onvermijdelijk is, blijkt ook uit het feit dat deze begrippen in andere strafbepalingen in het Wetboek van Strafrecht worden gebruikt. Zo wordt in artikel 350b Sr, waarin wederrechtelijke manipulatie van computergegevens strafbaar is gesteld, de term ‘ernstige schade’ gebruikt, zonder nader te verduidelijken wat hieronder dient te worden verstaan. Hierbij zal eveneens de veelheid aan manieren om computergegevens te manipuleren een rol spelen. Ook in andere strafbepalingen worden de termen ‘ernstig’ en ‘schade’ gebruikt zonder deze nader af te bakenen.¹⁸² De invulling en ontwikkeling van open begrippen gebeurt dan ook vaak door de rechter.¹⁸³ Desondanks lijkt het voor de wetgever wel mogelijk om in het ecocidewetsvoorstel voor beide begrippen meer handvatten te bieden dan het nu doet. Het argument van onvermijdelijkheid speelt een rol, maar ontslaat de wetgever niet van zijn verantwoordelijkheid om strafbepalingen zo duidelijk mogelijk te formuleren.¹⁸⁴ Als hoofdregel geldt immers dat uit de bewoordingen van de bepaling moet blijken welk handelen kan leiden tot strafrechtelijke aansprakelijkheid.

4.2.2 Internationaal gemeenschappelijk bewustzijn

Uit de jurisprudentie van de Hoge Raad volgt dat een internationaal gemeenschappelijk bewustzijn eveneens onduidelijkheid in een strafbepaling kan compenseren. Bij het ecocidewetsvoorstel kan dit argument een rol spelen. Al geruime tijd bestaat immers het streven om ecocide als vijfde misdrijf toe te voegen aan het Statuut van Rome.¹⁸⁵ Het Statuut ziet op misdrijven die het geweten van de mensheid hevig schokken en een gevaar vormen voor de

---

¹⁸² Bijv. in art. 138b lid 3 Sr, art. 285d Sr en art. 350a Sr.

¹⁸³ Zoals bijvoorbeeld bij de strafbaarstelling van mishandeling ex artikel 300 Sr. In 2014 heeft de Hoge Raad het criterium van mishandeling genuanceerd door ‘het bij een ander teweegbrengen van een min of meer hevige onlust veroorzakende gewaarwording in of aan het lichaam’ toe te voegen aan de omschrijving (HR 9 september 2014, ECLI:NL:HR:2014:2677, NJ 2014/402, r.o. 3.2).

¹⁸⁴ Nan 2011, p. 133.

¹⁸⁵ Lopik 2025, par. 5.4.2.2.

vrede, veiligheid en het welzijn van de wereld.¹⁸⁶ De wens om ecocide daaraan toe te voegen, duidt op een groeiende overtuiging dat zeer ernstige milieuvervuiling strafwaardig is en behoort tot de internationale misdrijven.¹⁸⁷

Tegelijkertijd is relevant dat ecocide tot op heden nog niet is opgenomen in het Statuut van Rome. Een belangrijke reden hiervoor is dat er onduidelijkheid bestaat over de vraag wanneer milieuschade zo ernstig is dat van ecocide kan worden gesproken.¹⁸⁸ Over de precieze invulling van ecocide ontbreekt nog internationale consensus. Dit hangt samen met de bijzondere aard van het misdrijf, dat op meerdere punten verschilt van de klassieke internationale misdrijven in het Statuut van Rome. Zo zijn de gevolgen van ernstige milieuschade vaak niet direct zichtbaar maar manifesteren de gevaren zich in de toekomst, zoals bij klimaatverandering of de ophoping van schadelijke stoffen in het (menselijk) lichaam.¹⁸⁹ Bovendien is voor het duiden van de schade doorgaans hulp nodig van de (natuur)wetenschappen, waardoor de schade minder tastbaar is dan bij de klassieke misdrijven.¹⁹⁰ Daarnaast beschermt ecocide primair de natuur, terwijl bij klassieke internationale misdrijven het menselijk leven wordt beschermd. In het recht wordt de waarde van het menselijk leven nog altijd hoger geacht dan de waarde van de natuur.¹⁹¹ Verder staat het belang van het rechtsgoed natuur (meer) ter discussie en is het rechtsgoed minder scherp afgebakend.¹⁹² Ten slotte zijn veel milieuschadelijke activiteiten nog altijd legaal en worden ze vaak als nuttig beschouwd. De grens tussen aanvaardbare en onaanvaardbare milieuvervuiling is daarom niet altijd helder. Ook hierin verschilt het van de andere misdrijven, waarbij vrijwel iedere inbreuk op het rechtsgoed strafwaardig is.¹⁹³ Het internationaal gemeenschappelijk bewustzijn omtrent ecocide kan de onduidelijkheid in het ecocidewetsvoorstel dus slechts beperkt compenseren.

4.3 Normadressaat van het ecocidewetsvoorstel

4.3.1 Juridisch advies

Een norm kan tevens als voldoende bepaald worden aangemerkt wanneer de betekenis en reikwijdte achterhaald kunnen worden door het inwinnen van juridisch advies. Vooral van

---

¹⁸⁶ Preambule van het Statuut van Rome, overweging 2-3.

¹⁸⁷ Van der Wilt 2021, p. 271.

¹⁸⁸ Jägers 2017, p. 371.

¹⁸⁹ Van der Wilt 2021, p. 273.

¹⁹⁰ *Ibid.*

¹⁹¹ Lopik 2022, p. 1681.

¹⁹² Lestrade e.a. 2025, p. 67-68.

¹⁹³ *Ibid.*

professionele partijen mag verwacht worden dat zij zich, zo nodig met hulp van deskundigen, laten informeren over de toepasselijke regelgeving. Zoals eerder benoemd, richt het ecocidevoorstel zich op (leidinggevend van) grote bedrijven, waardoor er sprake is van een professionele normadressaat. Dit argument speelt met name een rol bij technische of gedetailleerde regelgeving, waarbij het gaat om wetssystematische onduidelijkheid. Daarnaast kan juridisch advies nuttig zijn wanneer de begrippen in een strafbepaling nader zijn uitgekristalliseerd in de rechtspraak.

Bij het ecidewetsvoorstel doet zich echter geen van beide situaties voor. De strafbepaling is op zichzelf niet bijzonder technisch of complex. De onduidelijkheid is semantisch van aard en niet wetssystematisch. Daarnaast is het wetsvoorstel nog niet in werking getreden waardoor er geen jurisprudentie beschikbaar is. Hierdoor kan ook een juridisch adviseur geen uitsluitel geven over de precieze reikwijdte van de norm.¹⁹⁴ Wel kan een juridisch adviseur bijdragen aan het verduidelijken van de norm door context te bieden, onder meer via het raadplegen van de parlementaire stukken. De normadressaat kan met behulp van dit juridische advies dan beter het risico op strafrechtelijke aansprakelijkheid voor zijn handelen inschatten. De precieze reikwijdte van het ecidewetsvoorstel wordt hiermee echter nog niet duidelijk. Het inwinnen van juridisch advies over de mogelijke risico's kan daarom ook geschaard worden onder het argument van het betrachten van bijzondere zorgvuldigheid. Daarnaast zal het inwinnen van juridisch advies wel relevant zijn zodra er jurisprudentie over de ecocidebepaling beschikbaar is waarin de open begrippen nader verduidelijkt worden. Het feit dat van een professionele normadressaat verwacht mag worden dat hij juridisch advies inwint, kan dus op dit moment niet volledig als rechtvaardiging dienen voor de onbepaaldheid in het ecidewetsvoorstel, maar kan wel bijdragen aan een beter begrip van de norm.

4.3.2 Bijzondere zorgvuldigheid

Ten slotte kan van een professionele normadressaat verwacht worden dat hij met bijzondere zorgvuldigheid vaststelt wat de risico's en gevolgen kunnen zijn van zijn activiteit. In de jurisprudentie zijn verschillende voorbeelden te vinden waarin de strafbaarheid van bepaald handelen voldoende voorzienbaar werd geacht, indien de betrokkene de vereiste voorzichtigheid had betracht.

---

¹⁹⁴ Borgers 2011, p. 123.

In de zaak *Forminster Enterprises Limited t. Tsjechië* speelde het zakelijke klimaat ten tijde van de activiteit een rol bij de beoordeling of de termen in de betrokken strafbepaling voldoende bepaald waren.¹⁹⁵ Bij het ecocidewetsvoorstel kan betekenis toekomen aan het daádwerkelijke klimaat. Milieurampen en klimaatverandering vormen de grootste gevaren voor de toekomst van onze planeet en staan dan ook hoog op de maatschappelijke en politieke agenda.¹⁹⁶ Van professionele partijen mag daarom verwacht worden dat zij bij het ondernemen van milieubelastende activiteiten bijzondere zorgvuldigheid betrachten. De verslechterde staat van het milieu brengt er als het ware een zwaardere verantwoordelijkheid voor hen mee.

Daarnaast kan voor de invulling van het ecocidewetsvoorstel aansluiting gezocht worden bij andere milieubepalingen, zoals bestuursrechtelijke voorschriften of zorgplichten. In *Khodorkovskiy en Lebedev t. Rusland* werd immers ook aansluiting gezocht bij andere bepalingen en werd geoordeeld dat professionele partijen hier rekening mee dienen te houden.¹⁹⁷ Schending van andere milieubepalingen kan erop duiden dat er tevens sprake is van ecocide.¹⁹⁸ Dit biedt echter maar beperkt houvast, aangezien juist kenmerkend voor het ecocidewetsvoorstel is dat strafbaarheid niet afhankelijk is van schending van andere (bestuursrechtelijke) regels. Aansluiting bij bestaande regelgeving kan dus richting geven, maar biedt geen volledige oplossing voor de onduidelijkheid in de strafbepaling. Bovendien blinken de zorgplichten in het milieurecht ook niet uit in duidelijkheid.¹⁹⁹

Wanneer naar de specifieke bestanddelen wordt gekeken, gaat het argument van bijzondere zorgvuldigheid vooral op voor de begrippen ‘wijdverbreid’, ‘langdurig’ en ‘ecosysteem’. Bij de invulling van de bestanddelen ‘wijdverbreid’ en ‘langdurig’ is er sprake van graduele vaagheid. Uit de jurisprudentie van de Hoge Raad blijkt dat graduele vaagheid aanvaardbaar kan zijn bij een professionele normadressaat.²⁰⁰ Hierbij speelt mee dat van professionele partijen meer verwacht mag worden met betrekking tot het achterhalen van de norm. Professionele partijen zouden zich bijvoorbeeld kunnen laten adviseren door deskundigen op het gebied van milieu om te beoordelen of de door hen veroorzaakte schade als wijdverbreid of langdurig aangemerkt kan worden. Daarnaast kunnen ze zelf een inschatting maken en bij twijfel afzien van de activiteiten. Het gebruik van graduele vaagheid in de delictomschrijving kan echter wel tot

---

¹⁹⁵ EHRM 9 oktober 2008, appl.nr. 38238/04 (*Forminster Enterprises Limited t. Tsjechië*), par. 65-67.

¹⁹⁶ WEF 2025, p. 8.

¹⁹⁷ EHRM 25 juli 2013, appl.nrs. 11082/06 en 13772/05 (*Khodorkovskiy and Lebedev t. Rusland*), par. 791.

¹⁹⁸ Vgl. De Hullu & Van Kempen 2024, p. 108.

¹⁹⁹ Bloos, Mattheijer & Wildeboer 2024, p. 115.

²⁰⁰ HR 18 januari 2005, ECLI:NL:HR:2005:AR6579, r.o.3.4; HR 29 maart 2005, ECLI:NL:HR:2005:AS5435, r.o. 3.4.

gevolg hebben dat enkel zeer evidente schendingen tot een veroordeling leiden, zoals ook te zien is in de jurisprudentie van de Hoge Raad.²⁰¹ Dit hoeft echter geen probleem te vormen, nu ecocide per definitie ziet op de meest ernstige vormen van milieuschade.²⁰²

Bij de term ‘ecosysteem’ is er sprake van criteriale vaagheid, maar hier kan een vergelijkbare redenering worden gevolgd. Van professionele partijen kan verwacht worden dat zij terdege onderzoek doen en voorzichtigheid betrachten, waarbij ook advies kan worden ingewonnen bij externe partijen. De definitie van ecosysteem biedt voldoende aanknopingspunten voor een professionele partij, waardoor de onduidelijkheid niet onaanvaardbaar is.

Bij het bestanddeel ‘ernstig’ is deze argumentatie minder overtuigend. Dit begrip wordt nader omschreven als ‘ernstige nadelige veranderingen’ en lijkt op artikel 1.7a Omgevingswet, waarin het veroorzaken van ‘ernstige nadelige gevolgen’ voor de fysieke leefomgeving strafbaar is gesteld. Deze formulering is reeds flink bekritiseerd.²⁰³ Doorenbos stelt dat het onmogelijk is om gedrag hierop af te stemmen.²⁰⁴ Het bestanddeel bevat zowel graduele vaagheid, namelijk ‘aanzienlijk’, als criteriale vaagheid, te weten ‘nadelige veranderingen’. Daarmee wordt ‘ernstig’ gedefinieerd door twee andere vage termen. Hoewel van een professionele normadressaat bijzondere zorgvuldigheid mag worden verwacht, biedt deze invulling ook voor professionele partijen te weinig houvast om te voorzien welke gedragingen als ‘ernstig’ kunnen worden aangemerkt.

Hetzelfde geldt voor cumulatieve schade. Enerzijds mag van professionele partijen verwacht worden dat zij onderzoek doen naar de huidige staat van een ecosysteem en rekening houden met de draagkracht daarvan. Anderzijds blijft in het wetsvoorstel onduidelijk hoe de grenzen van een ecosysteem moeten worden bepaald en wanneer deze grenzen worden overschreden. Er wordt een ongebruikelijke invulling van het schadebegrip gehanteerd, terwijl voor deze invulling maar weinig handvatten worden geboden. Ook hier leidt het argument van bijzondere zorgvuldigheid daarom niet tot de conclusie dat het schadebegrip als voldoende bepaald kan worden aangemerkt.

Ten slotte is het begrip ‘natuurlijk herstel’, dat voorkomt in de definitie van ‘langdurig’, problematisch. De ecologische betekenis van dit begrip is al moeilijk vast te stellen, laat staan de juridische betekenis.²⁰⁵ De memorie van toelichting biedt bovendien nauwelijks

---

²⁰¹ *Ibid.*

²⁰² *Kamerstukken II, 2023/24, 36475, nr. 3, p. 48.*

²⁰³ Bijv. in Doorenbos 2021 en Bloos, Mattheijer & Wildeboer 2024.

²⁰⁴ Doorenbos 2021, p. 975.

²⁰⁵ De Vries 2024, p. 985.

verduidelijking. Zelfs met bijzondere zorgvuldigheid is het daarom lastig de betekenis te achterhalen, waardoor dit argument de vaagheid niet kan rechtvaardigen.

4.4 Oplossingsrichtingen

Uit bovenstaande analyse volgt dat de onbepaaldheid in het ecocidewetsvoorstel niet volledig kan worden gerechtvaardigd door de aard van het rechtsgebied en de hoedanigheid van de normadressaat. Er zijn daarom verschillende aanpassingen denkbaar om het voorstel beter in overeenstemming te brengen met het *lex certa*-beginsel. De jurisprudentie van het EHRM biedt daarvoor aanknopingspunten.

Zo kan een strafbepaling volgens het EHRM als voldoende voorzienbaar gelden wanneer een vaag bestanddeel wordt uitgewerkt door een enuntiatieve opsomming van gevallen of situaties.²⁰⁶ In de memorie van toelichting van het ecocidewetsvoorstel is reeds een niet-limitatieve opsomming opgenomen van gedragingen die als ecocide kunnen worden aangemerkt.²⁰⁷ Deze opsomming ziet op de aard van de gedraging.²⁰⁸ Een vergelijkbare opsomming zou gemaakt kunnen worden voor de specifieke bestanddelen ‘wijdverbreid’, ‘langdurig’ en ‘ecosysteem’. Hoewel is gebleken dat de onbepaaldheid van deze begrippen gerechtvaardigd kan worden door het rechtsgebied en de normadressaat, kan een dergelijke opsomming de definities en grenzen alsnog verder verduidelijken.²⁰⁹ Zo is in de memorie van toelichting van de implementatiewet van de herziene richtlijn milieucriminaliteit bijvoorbeeld opgesomd wat wel en niet als een ecosysteem kan worden beschouwd.²¹⁰

Daarnaast kan volgens het EHRM de invulling van open normen plaatsvinden in lagere regelgeving.²¹¹ Er kan daarom worden overwogen om de invulling van ‘ernstig’ nader uit te werken in een AMvB. Een vergelijkbare constructie is zichtbaar bij artikel 1.7a van de Omgevingswet, waarbij het begrip ‘aanzienlijke nadelige gevolgen’ uitgewerkt en begrensd is in artikel 1.3 Omgevingsbesluit. In deze AMvB worden de verboden gedragingen nader gespecificeerd en worden de nadelige gevolgen beperkt tot bepaalde componenten van het milieu, waardoor de strafbepaling meer reliëf krijgt.²¹² Ook bij het ecocidewetsvoorstel kan dit

---

²⁰⁶ EHRM 22 maart 2001, appl.nrs. 34044/96, 35532/97 en 44801/98 (*Streletz, Kessler en Krenz t. Duitsland*), par. 59; Kristen 2019, p. 423.

²⁰⁷ *Kamerstukken II*, 2023/24, 36475, nr. 3, p. 48.

²⁰⁸ *Ibid.*

²⁰⁹ Vgl. Visser 2001, p. 441.

²¹⁰ *Kamerstukken II*, 2025/26, 36876, nr. 3, p. 10.

²¹¹ EHRM 18 oktober 2022, appl.nr 60785/19 (*Mørck Jensen t. Denemarken*), par. 41-43.

²¹² Doorenbos 2021, p. 977.

een uitkomst bieden. Hoewel deze uitwerking ook in de ecocidebepaling zelf kan worden opgenomen, is het nadeel daarvan dat een wet in formele zin, zoals de strafbaarstelling van ecocide, lastig te wijzigen is. Zoals hiervoor uiteengezet is het milieu juist dynamisch en zijn de verschillende vormen van milieucriminaliteit voortdurend in ontwikkeling. Het ecocidewetsvoorstel is daarom bewust ruim geformuleerd om met deze ontwikkelingen mee te kunnen bewegen. Het voordeel van een AMvB is dan ook dat deze eenvoudiger aangepast kan worden dan een wet in formele zin, waardoor beter aangesloten kan worden bij de actuele staat van het milieu. Het kan daarom gezien worden als een middenweg tussen enerzijds de benodigde flexibiliteit en anderzijds voldoende rechtszekerheid, terwijl nog steeds een grote verscheidenheid aan gedragingen kan worden bestreken.²¹³

Verder kan voor de verduidelijking van ‘cumulatieve schade’ aansluiting worden gezocht bij inzichten uit de milieuwetenschappen. Ecologische disciplines, zoals *conservation science*, kunnen inzicht verschaffen in biodiversiteitsverlies, de kwetsbaarheden van een ecosysteem en de langetermijneffecten van milieuschadelijke activiteiten.²¹⁴ Op basis van deze kennis zouden drempelwaardes ontwikkeld kunnen worden voor de draagkracht en de grenzen van een ecosysteem.²¹⁵ Een mogelijkheid is om deze concrete drempelwaardes per ecosysteem in Nederland vast te leggen in een AMvB of in een bij koninklijk besluit vastgestelde lijst. Strafrechtelijke aansprakelijkheid treedt pas in wanneer deze waardes worden overschreden. Het nadeel hiervan is dat deze vorm van strafbaarstelling de flexibiliteit en reikwijdte van de ecocidebepaling beperkt.²¹⁶ Daarnaast dienen de drempelwaardes frequent aangepast te worden op basis van nieuwe wetenschappelijke inzichten en veranderende ecologische omstandigheden. Daartegenover staat echter dat het begrip ‘schade’ concreter wordt ingevuld, waardoor dit minder spanning oplevert met het *lex certa*-beginsel. Daarnaast komt de verantwoordelijkheid voor het formuleren en actualiseren van de norm primair bij de wetgever te liggen, en niet bij de burger of de rechter, wat beter aansluit bij de eisen van het legaliteitsbeginsel.²¹⁷ Bovendien is het feit dat de ecocidewetgeving hiermee complexer wordt niet problematisch, nu van professionele partijen verwacht mag worden dat zij op de hoogte zijn van de toepasselijke regelgeving.

---

²¹³ *Ibid.*

²¹⁴ Toole e.a. 2025, p. 3062.

²¹⁵ *Ibid.*

²¹⁶ Van Kempen & Fedorova 2015, p. 161-162.

²¹⁷ *Ibid.*

Wat betreft de definitie van ‘natuurlijk herstel’ verdient het aanbeveling om dit begrip nader te concretiseren. Daarbij dient duidelijk gemaakt te worden of volledig herstel naar de oorspronkelijke toestand is vereist of dat een beperktere mate van herstel voldoende is en in hoeverre menselijk ingrijpen daarbij een rol mag spelen. Ook hierbij kan een beroep gedaan worden op de ecologische wetenschappen, bijvoorbeeld wat betreft het vaststellen van de referentietoestand en het inschatten van de mogelijkheid voor herstel.²¹⁸

Verder is het mogelijk dat het Openbaar Ministerie vervolgingsrichtlijnen opstelt voor ecocide. De Hullu en Van Kempen noemen dit als mogelijke oplossing voor strafbepalingen met een zeer ruime reikwijdte, waaronder ecocide eveneens kan worden geschaard.²¹⁹ Via deze richtlijnen wordt verduidelijkt wat onder ecocide als vervolgingswaardig kan worden aangemerkt. Een voordeel van deze oplossing is dat de richtlijnen eenvoudig kunnen worden aangepast, zodat zij blijven aansluiten bij de actuele toestand van het milieu. Daar staat tegenover dat deze flexibiliteit de rechtszekerheid beperkt. Bovendien bepaalt dan niet de wetgevende macht, maar de uitvoerende macht de feitelijke norm, wat afbreuk doet aan de trias politica.

Ten slotte kan ook de rechter een belangrijke rol spelen bij het verduidelijken van de ecocidebepaling. Het EHRM heeft geoordeeld dat artikel 7 EVRM er niet aan in de weg staat dat wettelijke bepalingen door middel van rechtspraak verder worden ontwikkeld, zolang deze ontwikkeling consistent is met de essentie van het delict en redelijkerwijs voorzienbaar is.²²⁰ De open begrippen in het ecocidewetsvoorstel kunnen daarom in de rechtspraak nader worden geconcretiseerd. Daarbij kunnen volgens het EHRM ook mensenrechten worden betrokken bij de invulling en ontwikkeling van strafbepalingen.²²¹ In het kader van ecocide kan de rechter bijvoorbeeld rekening houden met schendingen van artikelen 2, 3 en 8 EVRM als gevolg van ernstige milieuvervuiling.²²² Op die manier kan ook de rechtspraak bijdragen aan het verduidelijken en uitkristalliseren van de norm, waarbij er tevens de ruimte is om rekening te houden met de actuele staat van het milieu.

---

²¹⁸ Toole e.a. 2025, p. 3063.

²¹⁹ De Hullu & Van Kempen 2024, p. 111.

²²⁰ EHRM 22 november 1995, appl.nr. 20190/92, (*C.R. t. Verenigd Koninkrijk*), par. 34.

²²¹ *Ibid.*, par. 42.

²²² De Jong & Faure 2022, p. 1038.

4.5 Tussenconclusie

Zowel het dynamische rechtsgebied als de professionele normadressaat kunnen de onbepaaldheid in het ecocidewetsvoorstel ten dele rechtvaardigen. Wat betreft het rechtsgebied speelt met name een rol dat enige vaagheid onvermijdelijk is. Het milieurecht is immers een dynamisch rechtsgebied, waarin milieuschadelijke activiteiten, wetenschappelijke inzichten en maatschappelijke opvattingen voortdurend in ontwikkeling zijn. Vooral ten aanzien van de begrippen ‘wijdverbreid’, ‘langdurig’ en ‘ecosysteem’ lijkt de vaagheid onvermijdelijk, omdat verdere precisering al snel zou leiden tot te gedetailleerde regelgeving of afbreuk zou doen aan de doelmatigheid van de bepaling. Voor de begrippen ‘ernstig’ en ‘schade’ geldt eveneens dat de onduidelijkheid tot op zekere hoogte onvermijdelijk is. Hierbij kan de wetgever echter wel meer handvatten bieden, waardoor het argument van onvermijdelijkheid de vaagheid niet volledig rechtvaardigt. Daarnaast biedt het internationaal gemeenschappelijk bewustzijn omtrent ecocide onvoldoende rechtvaardiging voor de onduidelijkheid in de bepaling. Hoewel de zorgen om ernstige milieuvervuiling mondiaal zijn, is er nog geen internationale consensus over de precieze inhoud van ecocide, waardoor dit onvoldoende duidelijkheid verschaft.

Ten aanzien van de normadressaat kan de plicht om juridisch advies in te winnen evenmin de onduidelijkheid in het ecocidewetsvoorstel rechtvaardigen. De onduidelijkheid betreft namelijk semantische onduidelijkheid, waardoor ook een adviseur de exacte betekenis van de norm niet kan achterhalen. Wel kan een juridisch deskundige meer context bieden en advies geven over de juridische risico's van milieuschadelijke activiteiten. Het argument dat van professionele partijen verwacht mag worden dat zij met bijzondere zorgvuldigheid de risico's van hun activiteiten inschatten, sluit hierbij aan en is wellicht beter toepasbaar op het ecocidewetsvoorstel. Met name bij de begrippen ‘wijdverbreid’, ‘langdurig’ en ‘ecosysteem’ mag van professionele partijen verwacht worden dat zij met bijzondere zorgvuldigheid beoordelen of hun handelen daaronder valt. Bij de begrippen ‘ernstig’, ‘schade’ en ‘natuurlijk herstel’ geeft het wetsvoorstel echter ook voor professionele partijen te weinig houvast.

Er kunnen enkele aanpassingen gedaan worden om het wetsvoorstel te verduidelijken. Voor de begrippen ‘wijdverbreid’, ‘langdurig’ en ‘ecosysteem’ kan gedacht worden aan het opnemen van een enuntiatieve opsomming zodat de betekenis en de grenzen van deze begrippen worden verduidelijkt. Verder kunnen de begrippen ‘ernstig’ en ‘schade’ uitgewerkt worden in een AMvB. Daarin kunnen nadere definities en drempelwaardes geformuleerd worden, mede gebaseerd op de inzichten uit de ecologische wetenschappen. Daarnaast kan een definitie van

het begrip ‘natuurlijk herstel’ opgenomen worden in de memorie van toelichting. Ten slotte kunnen ook het OM en de rechtspraak een rol spelen in het verduidelijken van de norm. Deze aanpassingen kunnen het wetsvoorstel meer in lijn worden brengen met het lex certa-beginsel.

5. Conclusie

De teloorgang van de natuur vormt een van de meest urgente uitdagingen van deze tijd. Het is daarom van belang om te zoeken naar effectieve manieren om verdere aantasting van het milieu tegen te gaan. Met het ecocidewetsvoorstel is hiertoe een poging gedaan door het strafrecht zo toe te rusten dat het daadwerkelijk kan optreden tegen de meest ernstige vormen van milieuvervuiling.

Ondanks de grote urgentie blijft het van belang dat strafbaarstellingen voldoen aan de fundamentele van het strafrecht. Een van deze beginselen is het *lex certa*-beginsel, dat vereist dat wettelijke bepalingen voldoende duidelijk zijn geformuleerd. Rechtssubjecten moeten immers kunnen weten voor welke handelingen ze strafrechtelijk aansprakelijk kunnen worden gehouden. Wanneer bepalingen onvoldoende duidelijk zijn, brengt dit rechtsonzekerheid met zich mee en wordt de legitimiteit van het strafrecht ondermijnd. Tegelijkertijd dient het recht aan te sluiten bij de ontwikkelingen en uitdagingen van deze tijd. We leven in een ecologische crisis die verstrekkende gevolgen heeft voor huidige en toekomstige generaties. Daarnaast is kenmerkend voor deze crisis dat bedrijven het grootste aandeel hebben in het veroorzaken van milieuschade. Het ligt dan ook voor de hand om met deze omstandigheden rekening te houden. Uit de jurisprudentie van zowel het EHRM als de Nederlandse rechter volgt dat dit ook dient te gebeuren. De eis om duidelijke strafbepalingen te maken is niet absoluut, maar is mede afhankelijk van contextuele factoren, in het bijzonder het rechtsgebied en de normadressaat. In deze scriptie is daarom onderzocht in hoeverre het rechtsgebied en de normadressaat de onduidelijkheid in de voorgestelde strafbaarstelling van ecocide kunnen compenseren gelet op het *lex certa*-beginsel en welke aanpassingen mogelijk zijn om het voorstel beter in lijn te brengen met dit beginsel.

Uit het onderzoek volgt dat het rechtsgebied tot op zekere hoogte een rechtvaardiging biedt voor de onduidelijkheid in het ecocidewetsvoorstel, waarbij met name het argument van onvermijdelijkheid een rol speelt. Bij de bestanddelen ‘wijdverbreid’, ‘langdurig’ en ‘ecosysteem’ is het niet goed mogelijk om deze nader te definiëren, omdat dit de reikwijdte van de ecocidebepaling ernstig zou inperken of zou leiden tot te gedetailleerde regelgeving. Voor de bestanddelen ‘ernstig’ en ‘schade’ is enige vaagheid eveneens onvermijdelijk, aangezien het ecocidewetsvoorstel een veelheid aan gedragingen wil omvatten en wil aansluiten bij de actuele staat van het milieu. Desondanks gaat het argument van onvermijdelijkheid bij deze termen niet volledig op, aangezien de wetgever voor de invulling van deze begrippen wel degelijk meer

handvatten had kunnen bieden. Het uitgangspunt blijft immers dat uit de delictsomschrijving voldoende duidelijk moet blijken welk gedrag tot strafrechtelijke aansprakelijkheid leidt. Ten slotte wordt de betekenis van het begrip ‘natuurlijk herstel’, dat onderdeel uitmaakt van de definitie van ‘langdurig’, in het wetsvoorstel niet toegelicht terwijl deze term wel vragen oproept. Aangezien niet duidelijk wordt waarom een nadere concretisering niet mogelijk is, overtuigt het argument van onvermijdelijkheid niet. Verder kan het internationaal gemeenschappelijk bewustzijn de onduidelijkheid in het ecocidewetsvoorstel niet volledig rechtvaardigen. Hoewel brede overeenstemming bestaat over de strafwaardigheid van ernstige milieuvervuiling, ontbreekt er nog internationale consensus over de precieze invulling van ecocide. Dit komt mede doordat de strafbaarstelling van ecocide in verschillende opzichten afwijkt van de andere internationale misdrijven.

Wat betreft de normadressaat biedt het inwinnen van juridisch advies slechts beperkt soelaas, nu de onduidelijkheid in het wetsvoorstel niet wetssystematisch is en de wet nog niet in werking is getreden waardoor er geen jurisprudentie beschikbaar is. Een juridisch adviseur kan daarom evenmin de precieze reikwijdte van de norm achterhalen. Wel kan een juridisch deskundige advies geven over de mogelijke risico's van bepaalde activiteiten. Het inwinnen van juridisch advies is in dat opzicht wel degelijk behulpzaam, al kan dit ook beschouwd worden als onderdeel van het argument om bijzondere zorgvuldigheid te betrachten. Dit argument is dan ook beter toepasbaar op het ecocidewetsvoorstel. Professionele partijen kunnen immers onderzoeken in hoeverre de milieuschade die voortvloeit uit hun activiteiten kan worden aangemerkt als ‘wijdverbreid’ of ‘langdurig’, eventueel door het inschakelen van (ecologische) deskundigen. Ook het begrip ‘ecosysteem’ biedt, in combinatie met het vereiste om bijzondere zorgvuldigheid te betrachten, voldoende aanknopingspunten. Voor de begrippen ‘ernstig’ en ‘schade’ geldt echter dat het wetsvoorstel ook voor professionele partijen te weinig houvast biedt om de strafbaarheid van hun handelen met voldoende zekerheid vast te stellen. De definities van deze begrippen zijn namelijk erg breed of roepen andere vragen op. Hetzelfde geldt voor het begrip ‘natuurlijk herstel’, nu de betekenis daarvan niet wordt toegelicht in het wetsvoorstel.

Om het wetsvoorstel beter in overeenstemming te brengen met het lex certa-beginsel, kunnen enkele aanpassingen worden overwogen. Ten eerste kunnen enuntiatieve opsommingen worden opgenomen voor de begrippen ‘wijdverbreid’, ‘langdurig’ en ‘ecosysteem’. Hoewel de onduidelijkheid van deze begrippen gerechtvaardigd kan worden door het rechtsgebied en de normadressaat, kan deze opsomming alsnog behulpzaam zijn om de grenzen en definities van deze begrippen te verduidelijken. Daarnaast kan het begrip ‘ernstig’, dat wordt gedefinieerd als

‘aanzienlijke nadelige veranderingen’, nader uiteengezet worden in een AMvB waarin de relevante vormen van milieuschade concreter benoemd worden. Dit perkt de reikwijdte van de bepaling enigszins in, maar deze constructie kan nog steeds een grote verscheidenheid aan gedragingen omvatten. Bovendien kan een AMvB eenvoudiger aangepast worden dan een wet in formele zin, waardoor het ecocidewetsvoorstel zijn flexibiliteit in grote mate behoudt. Verder kan voor de invulling van het schadebegrip een beroep worden gedaan op de ecologische wetenschappen. Met behulp van deze wetenschappen kunnen de draagkracht en grenzen van een ecosysteem vastgesteld worden en als drempelwaardes worden opgenomen in een AMvB zodat ook de cumulatieve schade inzichtelijk wordt. Daarnaast kan de term ‘natuurlijk herstel’ nader verduidelijkt worden, waarbij tevens een beroep gedaan kan worden op de ecologische wetenschappen wat betreft het vaststellen van de referentietoestand en het inschatten van de mogelijkheden voor herstel. Voorts kan het Openbaar Ministerie vervolgingsrichtlijnen opstellen, waarin staat welke activiteiten in aanmerking komen voor vervolging wegens ecocide. Ook dit geeft de normadressaat meer houvast, terwijl de flexibiliteit van de ecocidewetgeving gewaarborgd blijft. Ten slotte is er een rol weggelegd voor de rechter met betrekking tot het verduidelijken van de open begrippen in het wetsvoorstel. Het EHRM heeft immers expliciet overwogen dat wettelijke bepalingen geleidelijk verduidelijkt kunnen worden in de rechtspraak.

Al met al is met de voorgestelde strafbaarstelling van ecocide beoogd aan te sluiten bij de huidige milieuproblematiek, zodat het strafrecht effectiever kan worden ingezet tegen ernstige milieuvervuiling. Dit heeft geleid tot een brede strafbaarstelling met open begrippen, die op gespannen voet staat met het lex certa-beginsel. Het rechtsgebied en de normadressaat kunnen deze onbepaaldheid in het ecocidewetsvoorstel slechts ten dele rechtvaardigen. Het ecocidewetsvoorstel is op dit moment te onduidelijk, wat ten koste gaat van de rechtszekerheid die door het lex certa-beginsel wordt gewaarborgd. Het is daarom belangrijk dat het voorstel meer in balans wordt gebracht, zodat bedrijven voldoende duidelijkheid hebben over de grenzen van hun milieuschadelijke activiteiten. In dit onderzoek zijn daarom verschillende aanpassingen opgenomen die kunnen bijdragen aan het realiseren van dit evenwicht. De strafbaarstelling van ecocide vraagt om een benadering die zowel recht doet aan de kritieke staat van de natuur als aan de vereisten van rechtszekerheid. Enkel wanneer dit evenwicht er is, kan het strafrecht daadwerkelijk een rol spelen bij de bescherming van onze planeet.

Bibliografie

Literatuur

Ahmed 2017

N. Ahmed, Proof of Ecocide: Towards a Forensic Practice for the Proposed International Crime Against the Environment', *AEFS* 2017/1.2, p. 139-147.

Altena 2016

J.G.H. Altena, *Het legaliteitsbeginsel en de doorwerking van Europees recht in het Nederlandse materiële strafrecht* (diss. Leiden), Deventer: Wolters Kluwer 2016.

Altena 2019

J.G.H. Altena, 'Nullum crimen sine lege certa. Onduidelijkheid in het strafrecht op het niveau van primaire en secundaire rechtsregels. *Strafblad*, 2019/3, p. 12-19.

Bloos, Mattheijer & Wildeboer 2024

M.J. Bloos, F. Mattheijer & L.J. Wildeboer, 'Zorgplichten, ei van Columbus of zorgenkindje?', *TBS&H* 2024/2, p. 109-116.

Borgers 2011

M.J. Borgers, 'De communicatieve strafrechter. Over de actuele betekenis van het legaliteitsbeginsel in het materiële strafrecht, de beslissingsvrijheid van de rechter en de interactie tussen wetgever en rechter', in: *Controverses rondom legaliteit en legitimatie* (Handelingen Nederlandse Juristen-Vereeniging 2011-1), Deventer: Wolters Kluwer 2011, p. 105-185.

Cnossen 2024

J.P. Cnossen, *Wisselwerking tussen algemeen en bijzonder materieel strafrecht: een analyse en waardering in het licht van de beginselen van codificatie, schuld en legaliteit* (diss. Leiden), Den Haag: Boom 2024.

Doorenbos 2021

D.R. Doorenbos, 'Een strafrechtelijk vangnet in de Omgevingswet', *NJB* 2021/907, p. 974-980.

Eurojust 2022

Eurojust, *Supporting judicial authorities in the fight against environmental crime*, Den Haag: Eurojust 2022.

Faure 1991

M.G. Faure, 'De gevolgen van de "administratieve afhankelijkheid" van het milieustrafrecht: een inventarisatie van knelpunten', in: M.G. Faure, J.C. Oudijk & D. Schaffmeister (red.), *Zorgen van heden: opstellen over het milieustrafrecht in theorie en praktijk*, Arnhem: Gouda Quint 1991, p. 91-150.

Faure 2021

M.G. Faure, 'De strafrechtelijke bescherming van duurzaamheid: vergezichten en uitdagingen', *DD* 2021/50, p. 636-650.

Faure, De Roos & Visser 2002

M.G. Faure, T.A. de Roos & M. J. C Visser, 'Naar een nieuw commuun milieustrafrecht', *Milieu & Recht* 2002/1, p. 7-15.

Faure & Visser 1997

M.G. Faure & M. Visser, 'Het tekort van het Nederlandse milieustrafrecht', in: M. van Kraay & A. van Veen (red.), *Onderneming en strafrecht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1997.

Floris 2024

E.L. Floris, 'Een nationale strafbaarstelling van ecocide: een vreemde eend in de strafrechtelijke bijt?', *TBS&H* 2024/1, p. 33-44.

FRA 2020

FRA, *Toepassing van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie in nationale wetgeving en beleidsvorming. Richtsnoer*, Luxemburg: Bureau voor publicaties van de Europese Unie 2020.

Geelen e.a. 2023

L.M.J. Geelen e.a. *De bijdrage van Tata Steel Nederland aan de gezondheidsrisico's van omwonenden en de kwaliteit van hun leefomgeving*, RIVM-rapport 2023-0171, Bilthoven: RIVM 2023.

Groenhuijsen 1987

M.S. Groenhuijsen, *Straf en wet: Beschouwingen over de betekenis van het legaliteitsbeginsel in het hedendaagse strafrecht, tegen de achtergrond van actuele legitimatieproblemen* (Oratie Tilburg), Arnhem: Gouda Quint 1987.

Groenhuijsen & Kristen 2001

M.S. Groenhuijsen & F.G.H. Kristen, 'Het Bestimmtheitsgebot bepaald', *DD* 2001, p. 330-346.

't Hart 1983

A.C. 't Hart, *Strafrecht en beleid, Essays*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1983.

Hendriks 2010

L.E.M. Hendriks, *Milieustrafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2010.

De Hullu & Van Kempen 2024

J. De Hullu & P.H.P.H.M.C. van Kempen, *Materieel strafrecht. Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, Deventer: Wolters Kluwer 2024.

Ipsos I&O 2024

Ipsos I&O, *Publieksonderzoek PFAS*, Amsterdam: Ipsos I&O 2024.

Jägers 2017

N. Jägers, 'Vernietiging van het milieu: een internationaal misdrijf?', *AA* mei 2017, p. 365-372.

De Jong & Faure 2022

E.R. de Jong & M.G. Faure, 'De autonomie van het civiele recht en het strafrecht bij normstelling voor ernstige risico's voor de fysieke leefomgeving', *NJB* 2022/14, p. 1028-1039.

Kelk & De Jong 2019

C. Kelk & F. de Jong. *Studieboek materieel strafrecht*. Deventer: Wolters Kluwer 2019.

Van Kempen & Bemelmans 2015

P.H.P.H.M.C. van Kempen & J.H.B. Bemelmans, 'Over de betekenis van het EU-Handvest voor het materiële strafrecht. Onder- en overontwikkeling van fundamentele strafrechtelijke beginselen in Unierechtelijke context', in: J.H. Gerards, H.C.F.J.A. de Waele & K.M. Zwaan (red.), *5 jaar bindend EU-Grondrechtenhandvest. Doorwerking, consequenties, perspectieven*, Deventer: Wolters Kluwer 2015, p. 533-559.

Van Kempen & Fedorova 2015

P.H.P.H.M.C. van Kempen & M.I. Fedorova, '*Foreign terrorist fighters*': *strafbaarstelling van verblijf op een terroristisch grondgebied?*, Deventer: Wolters Kluwer / WODC 2015.

Kristen 2019

F.G.H. Kristen, 'Het materieelrechtelijke legaliteitsbeginsel in het bijzonder strafrecht', in: F.G.H. Kristen e.a. (red.), *Bijzonder Strafrecht. Strafrechtelijke handhaving van sociaal-economisch en fiscaal recht in Nederland*, Den Haag: Boom juridisch 2019, p. 399-448.

Lestrade e.a. 2025

S.M.A. Lestrade e.a., 'De wederrechtelijke gedraging in het milieustrafrecht', in: M.J. Dubeleaar e.a. (red.), *Redelijk en waarachtig: Strafrechtelijke opstellen voor Piet Hein van Kempen*, Deventer: Wolters Kluwer 2025, p. 55-72.

Lopik 2022

S.J. Lopik, 'Ecocide: een fair label? De terminologie van een populaire nieuwe milieustrafbaarstelling met hooggespannen verwachtingen', *NJB* 2022/21, p. 1676-1682.

Lopik 2025

S.J. Lopik, *Klimaatstrafrecht: de rol van het strafrecht binnen het juridische antwoord op klimaatverandering* (Meijers-reeks), Deventer: Wolters Kluwer 2025.

Lopik & Stax 2020

S.J. Lopik & S.H. Stax, 'Klimaatverandering en strafrecht: een verkenning', *Boom Strafblad* 2020/3, p. 117-125.

Luiten van Zanden e.a. 2021

J. Luiten van Zanden e.a., *De Ontdekking van de natuur*, Amsterdam: Prometheus 2021.

Nan 2011

J.S. Nan, *Het lex certa-beginsel* (diss. Tilburg), Den Haag: SDU Uitgevers 2011.

Naturalis Biodiversity Center 2025

Naturalis Biodiversity Center, 'Statusrapport Nederlandse Biodiversiteit', 22 mei 2025, geraadpleegd op 10 februari 2026, van www.naturalis.nl/system/files/inline/Statusrapport%20Nederlandse%20Biodiversiteit%202025%20-%20Naturalis%20Biodiversity%20Center.pdf

Nauta 2025

H. Nauta, 'Een klein aantal bedrijven zorgt voor de meeste schade aan de natuur en de gezondheid van de mens', *Trouw* 21 april 2025.

Van Ommeren 2010

F.J. van Ommeren, 'Het legaliteitsbeginsel als hoeksteen van het staat- en bestuursrecht', *AA* september 2010, p. 6-8.

RIVM 2022

RIVM, 'Milieu: Achterstand en Acceleratie. Managementpresentatie', 19 mei 2022, geraadpleegd op 10 februari 2026, van www.rivm.nl/sites/default/files/2022-07/Verkenning%20en%20analyse%20milieuopgaven%20voor%20het%20Nationaal%20Milieu%20Programma.pdf

Toole e.a. 2025

K. Toole e.a., 'Using the criminal law to protect the environment: Possibilities and problems', *People and Nature* 2025/7, p. 3057-3066.

UNEP 2021

UNEP, 'Making Peace with Nature: A Scientific Blueprint to Tackle the Climate, Biodiversity and Pollution Emergencies', 18 februari 2021, geraadpleegd op 18 maart 2026, van wedocs.unep.org/20.500.11822/34948.

Velthuis 2020

M. Velthuis, 'De beperkte toepasbaarheid van artikel 173a en 173b Sr in de praktijk', *Boom Strafblad* 2020/3, p. 136-143.

Visser 2001

M.J.C. Visser, *Zorgplichtbepalingen in het strafrecht* (diss. Maastricht), Deventer: Gouda Quint 2001.

De Vries 2024

A.S. de Vries, 'Rechtszekerheid en legaliteit in het ecocidewetsvoorstel', *NJB* 2024/14, p. 982-989.

WEF 2025

WEF, 'The Global Risks Report 2025', 15 januari 2025, geraadpleegd op 29 april 2026, van reports.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2025.pdf.

Van der Wilt 2021

H.G. van der Wilt, 'Grootschalige milieuvervuilers voor het Internationale Strafhof: (g)een schijn van kans?', *DD* 2021/22, p. 263-273.

Van Wingerde, Verbeek & Bisschop 2024

C.G. van Wingerde, S.A.M. Verbeek & L.C.J. Bisschop, 'De aanpak van milieucriminaliteit in Nederland. Lessen van de afgelopen decennia', in: W. Bernasco e.a. (red.), *Milieu: criminaliteit, schade en aanpak*, Boom juridisch 2024, p. 10-27.

Jurisprudentie

EHRM 26 april 1979, appl.nr. 6538/74 (*Sunday Times t. Verenigd Koninkrijk*).

EHRM 25 maart 1985, appl.nr. 8734/79 (*Barthold v. Germany*).

EHRM 24 mei 1988, appl.nr. 10737/84 (*Müller e.a. t. Zwitserland*).

EHRM 28 maart 1990, appl.nr. 10890/84 (*Groppera Radio AG e.a. t. Zwitserland*).

EHRM 25 mei 1993, appl.nr. 14307/88 (*Kokkinakis/Griekenland*).

EHRM 22 november 1995, appl.nr. 20190/92 (*C.R. t. Verenigd Koninkrijk*).

EHRM 24 februari 1998, appl.nrs. 23372/94, 26377/94 en 26378/94 (*Larissis e.a. t. Griekenland*).

EHRM 8 juli 1999, appl.nr. 23536/94 (*Başkaya and Okçuoğlu t. Turkije*).

EHRM 11 november 1996, appl.nr. 17862/91 (*Cantoni t. Frankrijk*).

EHRM 22 maart 2001, appl.nrs. 34044/96, 35532/97 en 44801/98 (*Streletz, Kessler en Krenz t. Duitsland*).

EHRM 29 juni 2004, appl.nr. 64915/01 (*Chauvy e.a. t. Frankrijk*).

EHRM 9 oktober 2008, appl.nr. 38238/04 (*Forminster Enterprises Limited t. Tsjechië*).

EHRM 17 september 2009, appl.nr. 10249/03 (*Scoppola t. Italië (Nr. 2)*).

EHRM 6 april 2010, appl.nr. 25576/04 (*Flinkkilä e.a t. Finland*).

EHRM 25 juli 2013, appl.nrs. 11082/06 en 13772/05 (*Khodorkovskiy en Lebedev t. Rusland*).

EHRM 21 oktober 2013, appl.nr. 42750/09 (*Del Río Prada t. Spanje*).

EHRM 20 oktober 2015, appl.nr. 35343/05 (*Vasiliauskas t. Litouwen*).

EHRM 14 januari 2020, appl.nrs. 51111/07 en 42757/07 (*Khodorkovskiy en Lebedev t. Rusland (Nr. 2)*).

EHRM 29 mei 2020, Advies P16-2019-001 – Advies onder Protocol 16 over het gebruik van gelede normstellingen en art. 7 EVRM.

EHRM 18 oktober 2022, appl.nr. 60785/19 (*Mørck Jensen t. Denemarken*).

EHRM 12 oktober 2023, appl.nrs. 34634/18 en 43546/18 (*Total S.A. en Vitol S.A. t. Frankrijk*).

EHRM 15 april 2025, appl.nr. 22198/18 (*Bădescu e.a. t. Roemenië*).

HvJ EU 21 december 2011, C-482/10, ECLI:EU:C:2011:868 (*Teresa Cicala tegen Regione Siciliana*).

HvJ EU 26 februari 2013, C-617/10, ECLI:EU:C:2013:105 (*Åkerberg Fransson*).

HvJ EU 6 maart 2014, C-206/13, ECLI:EU:C:2014:126 (*Siragusa*).

HR 2 april 1985, ECLI:NL:HR:1985:AB7967, *NJ* 1985/796 (Onbehoorlijk gedrag).

HR 31 oktober 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA7954, *NJ* 2001/14 (Krulsla).

HR 28 mei 2002, ECLI:NL:HR:2002:AE1511.

HR 18 januari 2005, ECLI:NL:HR:2005:AR6579.

HR 29 maart 2005, ECLI:NL:HR:2005:AS5435.

HR 4 oktober 2005, ECLI:NL:HR:2005:AT3643.

HR 28 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AV1613, *NJ* 2006/237.

HR 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BG4822, *NJ* 2009/481.

HR 9 september 2014, ECLI:NL:HR:2014:2677, *NJ* 2014/402.

HR 20 november 2018, ECLI:NL:HR:2018:2153, *NJB* 2018/2306.

Gerechtshof 's-Gravenhage 17 april 1996, ECLI:NL:GHSGR:1996:AD2530.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 23 september 2015, ECLI:NL:GHARL:2015:7281.

Gerechtshof 's-Hertogenbosch 22 april 2016, ECLI:NL:GHSHE:2016:1593.

Gerechtshof 's-Hertogenbosch 17 juli 2024, ECLI:NL:GHSHE:2024:2286.

Rb. Breda 1 oktober 1985, ECLI:NL:RBBRE:1985:AB7740, *NJ* 1986/114.

Rb. Haarlem 27 augustus 2002, ECLI:NL:RBHAA:2002:AE6898.

Rb. Maastricht 4 december 2003, ECLI:NL:RBMAA:2003:AN9779.

Rb. Amsterdam 12 oktober 2016, ECLI:NL:RBAMS:2016:6720.

Rb. Den Haag, 21 april 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:3998.

Kamerstukken

Kamerstukken II 2023/24, 36475, nr. 2.

Kamerstukken II 2023/24, 36475, nr. 3.

Kamerstukken II 2025/26, 36876, nr. 2.

Overige bronnen

Advies initiatiefwetsvoorstel strafbaarstelling ecocide Raad voor de rechtspraak, 5 oktober 2023.

Advies initiatiefwetsvoorstel strafbaarstelling ecocide College van procureurs-generaal, 10 oktober 2023, kenmerk: PaG/KOAT/19444.

Advies Raad van State, 30 november 2023, kenmerk: W16.23.00358/II.

Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide, commentary and core text, juni 2021, geraadpleegd op 18 maart 2026, van static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d7479cf8e7e5461534dd07/1624721314430/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+revised+%281%29.pdf.

Openbaar Ministerie, *Dreigingsbeeld milieucriminaliteit 2021*, geraadpleegd op 29 april 2026 van om.nl/onderwerpen/m/milieucriminaliteit/dreigingsbeeld-milieucriminaliteit.